РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. — ТРАВЕНЬ 1936 РОКУ — ЧИСЛО 5 (41).

Наука про рідномовні обов'язки.

Рідномовний Катехизис.

XII. Школа й рідна мова.

1. Рідна школа — то найсильніше джерело́ ви́вчення й консервації своєї рідної мови взагалі, а літературної зокрема.

2. Цілий наро́д мусить пильно дбати, щоб усі його школи були тільки рідномовні, бо тільки вони виховують свідо́му націю.

3. Ціле громадянство мусить пильнувати, щоб усі підручники по його школах були писані тільки соборною літературною мовою, і то такою зразковою мовою, щоб на ній мовно виховувалась молодь.

4. Ціле громадянство мусить пильнувати, щоб навча́ння в його школах провадилось не місцевою, а тільки соборною літературною мовою, бо тільки воно забезпечує наро́дові всі ко́ристі від школи.

5. Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні хара́ктери.

6. Наро́д, позбавлений рідних шкіл, позбавляється тим найсильнішого двигуна́ свого духо́вого розвитку й засуджується на культурне й національне каліцтво.

7. Кожна школа мусить закладати серед учнів „Гуртки плека́ння рідної мови".

8. Кожна школа мусить навчати своїх учнів і рідномовних обов'я́зків.

9. Кожна школа повинна подбати про зразковий добір книжок для шкільної бібліотеки, оминаючи все, що писане не чистою літературною мовою.

10. Кожна школа мусить конче мати підручну бібліотечку для ви́вчення рідної літературної мови з необхідними граматиками, словниками, довідковими книжками й мовними журналами.

11. Шкільне діловодство треба вести тільки літературною мовою.

12. Кожна рідна школа на еміграції або на національно загроженій території, мусить щороку уряджувати „Свято рідної мови".

XIII. Учитель і рідна мова.

1. Кожний учитель — якого б фаху не був він — мусить досконало знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний право́пис. Не вільно вчителеві оправдувати свого незна́ння рідної мови нефаховістю.

2. Як у школі, так і поза нею, учитель повинен говорити тільки взірцевою рідною соборною літературною мовою й вимовою, щоб власним при́кладом впливати на учнів і на ото́чення.

3. Учитель, що навчає тільки місцевою мовою, приносить тим велику шкоду єдності свого народу й своєї літературної мови.

4. Кожний учитель, що навчає й мови, мусить конче працювати для наукового ви́вчення своєї рідної мови.

5. Кожний учитель, особливо ж провінціяльної школи, мусить конче збирати діялектологічний матеріял для вивчення своєї рідної мови.

6. Кожний учитель мусить найдокладніше знати Науку про рідномовні обов'язки.

7. Учитель рідної мови в школі мусить навчати тільки сучасної соборної літературної мови.

8. Учитель рідної мови в школі мусить конче навчати своїх учнів про найголовніші рідномовні обов'язки, щонайменше подані тут у розділах I, III, IV, XXII, XXXI і XXXIV для початкової школи, а для середньої додаючи ще розділи V - VIII, XXIV і XXXIII.

9. Учитель рідної мови мусить бути душею „Гуртка плекання рідної мови" в його школі. Він же уряджує „Свято рідної мови".

10. Учитель рідної мови мусить пильнувати викликувати в своїх учнів любов, пошану та зацікавлення до рідної мови, а це приведе їх до глибшого вивчення її.

11. Всі вчителі інших предметів мусять завжди звертати пильну увагу, щоб і на їхніх годинах панувала чиста літературна мова. Бо мало зробить сам учитель рідної мови, якщо його не підтримають і вчителі інших предметів.

XIV. Батьки й рідна мова.

1. Виховуйте своїх дітей тільки рідною мовою, бо тільки вона принесе їм найбільше духових цінностей.

2. Пам'ятайте, що діти вважатимуть за рідну тільки ту мову, що панує в вашій родині.

3. Найцінніший грунт для духового виховання сильного характеру — то рідна мова. Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей своїх тільки рідною мовою.

4. Особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбатченком, і справи рідної нації будуть їй чужі.

5. Коли батьки соромляться своєї рідної мови, будуть її ціле життя соромитись і їхні діти, а тим стануть чужі для свойого народу.

6. Соромлення рідної мови батьками — це дошкульна зрада свого народу та найбільший гріх супроти дітей і своєї нації.

7. Коли маєте змогу, виховуйте дітей своїх тільки соборною літературною мовою, бо вона відразу защіплює їм почуття одности народу, й дає найбільше духових цінностей.

8. Пильнуйте, щоб діти ваші читали книжки, писані тільки соборною літературною мовою.

9. Пильнуйте всіма силами, щоб перша мова вашої дитини була справді матірня, — своя рідна.

10. Не забувайте, що дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п'ять років свого життя.

11. Хто не говорить рідною мовою й не знає своєї соборної літературної мови, той ніколи не буде правдивим патріотом для свого народу.

12. Дитина, вихована не рідною мовою, ніколи не буде для свого народу національно сильною й морально міцною.

13. Кожний батько, особливо ж інтелігент, мусить говорити в своїй родині тільки літературною мовою, мусить вияснювати рідномовні гасла та обов'язки, завжди даючи добрий приклад своїй дружині та дітям, і завжди вимагаючи від них уживати чистої мови.

14. Кожний батько, свідомий своїх національних обов'язків, повинен скласти для своєї родини бібліотечку з найкращих творів українського письменства. У цій бібліотечці конче мусить бути й рідномовний журнал.

15. Кожний батько повинен завжди пам'ятати, що найголовніший учитель рідної мови для своїх дітей — то він сам із своєю дружиною.

XV. Мати й рідна мова.

1. Жінка завжди чуліша до рідної мови, а тому й сильніше впливає на мовне виховання дітей.

2. Найсвятіший і найперший обов'язок кожної матері — навчати своїх дітей рідної мови й защепити їм правдиву любов до неї.

3. Кожна мати перші п'ять літ віку

дитини повинна розмовляти з нею не йнакше, як тільки своєю рідною мовою.

4. Пам'ятаймо, що в недержавного нарбду мати — наймiцніша твердиня збере́ження та плека́ння рідної мови. Працюймо ж усі, щоб наші матері були свідо́мі своїх рідномовних обов'язків.

5. Кожна свідо́ма мати мусить пам'ятати, що та мова, яку вона прищепить дитині з молоком своїх перс, позостанеться в неї на ціле життя за мову „матірню“, — за наймилішу мову цілого світу.

6. Мати, що не навчить своєї дитини рідної мови й не защепить їй правдивої любови до неї, є зрадниця своєї нації. Цей найбільший гріх супроти свого народу непокоїтиме таку матір ціле життя, й вона не зазнає правдивого щастя до могили.

7. Кожна інтелігентна мати, особливо ж недержавного наро́ду, конче мусить добре знати Науку про рідномовні обов'язки.

8. Дбайлива інтелігентна мати вияснить своїй дитині різницю між її мовою літературною й говірковою їхньої домової служби.

9. Кожна свідо́ма мати подбає, щоб у неї в хаті на почесному місці висіла табли́ця: „Шануйте рідну мову!“ з десятьма рідномовними заповітами.

XVI. Молодь і рідна мова.

1. Цілий наро́д мусить дбати, щоб його молодь правильно й своєчасно навчалася соборної літературної мови, цебто виховувалась на почутті всенаціональної одности.

2. Кожний свідо́мий громадя́нин мусить подбати, щоб його дити́на навчалася вдома соборної літературної мови, якщо вона не навчається її в школі.

3. Вся молодь мусить добре усвідо́мити собі, що її найперший обов'язок перед своїм наро́дом — навчитися соборної літературної мови й вимови й тим защепити собі почуття національної одности.

4. Юна́к чи юнка, що не знають своєї соборної літературної мови, стають зайві для свого наро́ду, як нації.

5. Кожен юна́к чи юнка, що не знають бодай найголовніших рідномовних обов'язків, не є свідо́мі члени нації.

6. Кожний юна́к і кожна юнка мусять конче працювати в „Гуртку плека́ння рідної мови“.

XVII. Спортові організації й рідна мова.

1. Усі спортові організації недержавного наро́ду мусять брати на себе й обов'язки плека́ння соборної літературної мови й вимови.

2. Кожний член спортових організацій мусить виказатись перед своєю владою відповідним свідо́цтвом, що знає соборну літературну мову й вимову, та соборний право́пис.

3. Кожний член спортових організацій мусить добре знати Науку про рідномовні обов'язки й віддано працювати за її наказами.

4. Усі спортові організації мусять пильно дбати про добрий розвиток своєї фахової рідномовної термінології.

5. В здоровому тілі — здоровий дух. Але нехай кожний спортовець пильнує, щоб дух цей був національний, найкорисніший для служби своєму народові, а для цього добре знання своєї літературної мови — найперша умова.

6. Спортові організації мусять встановити відзнаку для своїх членів за добре знання своєї соборної літературної мови й вимови та соборного правопису.

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

(Докінчення).

VIII. Висновки.

Живемо в добі буйного, небувалого досі розвитку нашої мови, в добі зусиль і праці над зуніфікуванням нашої літературної мови, щоб по змозі вирівняти велику прірву між т. зв. галицькою й наддніпрянською мовою. „Один народ — одна літературна мова“, це клич, що його проголосила редакція „Рідної Мови“, маючи на увазі змагання кращих оди-

ниць з-поміж наших діячів і письменників, починаючи від незабутнього П. Куліша, що перший у нас взявся за діло розвитку й реформування літерат. мови. Майже до кінця XIX. століття, а подекуди навіть до світової війни, українська літературна мова спиралася виключно на чистонародній простолюдній мові, що її вважали за невичерпну скарбницю для вислову всіх думок людського духа, при чому індивідуальну творчість поетів та письменників над розроблюванням і збагачуванням літетарурної мови нéхтувано й в'язано. З цього теж приводу громадянство в Україні ставилося з нехіттю до Куліша, або до М. Старицького за те, що вони, головно при перекладах із чужих мов, „кували“ слова.

В Галичині було трохи йнакше. Тут не зібрано так дуже багато матеріялів української народньої словесности й лексики, як в Україні, де кожний поет чи письменник був рівночасно етнографом, тут не було теж „народництва“, як там, тут не була народня мова ввесь час таким недоторканим і непорушним „табу“, як в В. Україні. І тому, хоч у Галичині поети й письменники творили й писали на основі літературних творів з України та народніх пісень і ставили теж дуже вйсоко нарóдню мову, одначе вже в 1870-их рр. почали потроху визволятися з-під непереможного впливу нарóдньої мови. Вплинули на це два чинники: розвій часописів і журналів та розвиток українського шкільництва, а далі розвиток української наукової літератури. Для цих ділянок не могла вистачити чисто нарóдня мова, й томý в Галичині неологізми не нова́ річ, а має за собою традицію тим більше, що й визначні письменники й учені відіграли тут деяку ролю.

В першу чергу треба тут назвати І. Франка, що творив багато нових слів у своїй літературній, публіцистичній та науковій праці. Він теж перекладав твори з чужих мов, а відомо, що при перекладах без неологізмів не можна обійтися. Тому обсяг літературної мови в Галичині був ширший і більший, хоч ця мова, щодо своєї якости, не була найкраща, бо мала багато русизмів і полонізмів, трохи залишків церковщини, була до деякого ступеня „книжною“. Добродійний вплив на літературну мову в Галичині мала участь письменників, а почасти публіцистів і учених з В. України (Кониський, Грінченко, Драгоманів і ін.) в галицьких видавництвах: вони не дозволяли галицькій мові засклеплюватися й ставати вже чисто „обласною“, вони її відсвіжували й підносили.

В Україні аж до 1905 р. не було зовсім укр. преси, а до 1917 р. не було рідного шкільництва, ані ширшої наукової діяльности. Тому літературна мова не могла там розвиватися всебічно й аж від 1917 р. почала сильно надолужувати „пропащий час“. Тому теж, за останніх 17 років так дуже змінює свій вигляд наша мова, розростається, вигладжується й вирівнюється, рівночасно відкидаючи всякий мовний бур'ян.

З цим в'яжеться й тема статті про неологізми в сучасній літературній мові. Коли неологізми є в мові кожного народу, що розвивається нормально, бо мова — це живий твір, що росте й змінюється, то тим більше мусять вони бути й у нашій мові, що не має прихильних умовин для свойого розвитку, а крім цього піддається впливам і течіям загальним. А ними є: 1. економія (ощадність) часу й місця, що домагається передавати словами поняття й речі в можливо найкоротшій формі, творити слова складені, або навіть у звичайні слова вкладати якнайбільше змісту, а 2. якщо творяться й розвиваються нові ділянки життя й культури, то мусять творитися й нові вислови, зв'язані з ними. Цими ділянками є техніка (радіо, летунство й ін.), військовість (воєнна хемія, танки, нові гармати, кораблі й ін.), спорт, а далі нові течії й напрямки суспільно-політичні (фашизм, комуно-совітизм).

Ці чинники вплинули й у нас на творення нових слів, одначе в нас ця праця не є систематична й послідовна, а здебільш доривочна, суто-індивідуальна, здана на добру волю поодиноких людей, а ще більше на випадковість і необхідність. У нас люди „творять“ слова, бо мусять, а ця творчість відбувається насамперед при перекладах із чужих мов,

а вкінці серед поспішно-нервової праці наших публіцистів, що в нас справжні піонери в цьому напрямку, і за це треба признати їм великі заслуги. Розуміється, що багато є при цьому невдатних новотворів, які швидко забуваються, а крім цього багато вагань і сумнівів. Повстає багато слів на те саме поняття, багато мовних дублетів і триплетів, плутанина в справі форм і родів.

Подам кілька прикладів: 1. Чоловік, що носить клунки, вантаж: несець, носильник, носій, а найбільш популярні в житті: пакер і траґар (нім.); 2. Мотор: сподвижник, рушій, бігун, сильник; 3. Жінка-член: членка, члениця, членкиня; 4. Той, хто вирішує: рішильний, вирішальний, вирішний, вирішуючий. Вислідом сумнівів є теж творення слів із різними наростками без різниці (-ник, -чик, -увач, при жіночих: -ка, -иня, -киня, -чиня), а далі те, що наші автори часто йдуть по найлекшій лінії опору й беруть, часом несвідомо, повними пригорщами слова з мови польської й російської. Хоч зрозуміла річ, що серед цієї стихійної й метушливої праці нелегко й неможливо цілком управильнити цю справу, але все таки вносити корективи й керувати до певного ступеня можна й треба. На жаль, у нас цією справою зовсім не цікавляться ані поодинокі професійні вчені мовознавці, ані наукові установи, і тільки „Рідна Мова“ (проф. Огієнко) постійно бореться з цією дикою господаркою в ділянці мови.

Ще одне цікаве явище, вже додатне, бачимо в наших неологізмах, а саме — боротьбу з залишками (останками) галицької т. зв. книжної мови в постаті дієприкметників, так дуже розпаношених на галицькому грунті, а далі з галицькими новотворами давнішої доби, що їх в Україні цілком відкидали. На місце дієприкметників повстають прикметники (нар. -ний), а на місці старих невдатних слів деякі нові кращі.

Щоб порівняти неологізми галицькі з наддніпрянськими, я використав теж кілька творів мистецької літератури з України, один науковий твір і кілька перекладів, де є найбільш неологізмів. На основі цього можу сказати, що коли в наддніпрянських літературних творах, писаних українцями, є здебільш сміливі й вдатні новотвори, то в творах, писаних чужинцями (напр. жидами й москалями), мова важка й штучна, яка в сучасний мент, після останніх протиукраїнських потягнень більшовицької влади, готова перемінитися в „пролетарський“ російсько-український жаргон.

Загально, щодо неологізмів, мушу сказати, що мало в нас оригінальної творчости, а більше перекладання, часто невільницького, або трохи вигладженого, з російської й польської мови.

А все таки те, що досі зроблено, це перші кроки в важкій праці наладнування й уніфікування літературної мови, й це треба взяти на увагу при робленні підсумків. Не зважаючи на всі зазначені недостачі, доволі багато вже зроблено, в тому немало доброго, а найбільш те, що принаймні частинно прочищено нашу мову від того бур'яну, що назбирувався в ній упродовж кількох десятиліть.

Перемишль. Євген Грицак.

Стилістично-синтаксичні нариси.

6. Позичати чого - що.

Якого відмінка вживати по дієслові „позичати“? Це не легке питання, але попильную на нього відповісти.

З дуже давнього часу „позичати“ вимагає по собі відмінка родового. Грамота 1388 р.: Жидъ пѣнязей позычилъ (Срезневскій: Матеріалы II 1093). Вірші Климентія XVIII в. ст. 25: Всего позычают. Така словозгода дійшла аж до нашого часу, і тепер по дієслові „позичати“ частіш ставимо родового відмінка; це надто часто буває тоді, коли по дієслові йде неживий іменник чоловічого роду однини реально існуючий, цебто форма „позичити ножа“ нагадує собою форму „взяти ножа“, де форма знахідного заступлена формою родового. Ось трохи прикладів. Ой піду я до сусіда воза позичати, А. Метлинський, Пѣсни, 1854 р. ст. 12. П. Куліш: „Отелло“ 1882 р.: Повинні засобу в тер-

пінні позичати 33. І. Франко, „Етн. зб.“ XXIV 562: Позичив собі у пса писка. Словник Уманця II 230: Позич мені плуга. Чубин. V 15: Позич мені таляра. „Етн. Зб.“ XXIV 375: Вогню позичити, ст. 562: Чого позичу, то позичу. М. Коцюбинський: Твори, 1917, т. І, ст. 10: Пішов Хома позичати хліба. У всіх цих випадках „позичати“ можна замінити на „давати“ чи „брати“, а при цих дієсловах, як знаємо, частий і т. зв. родовий частковий.

Коли предмет у множині, то родовий по „позичати“ не частий. Напр.: Арх. Ю.-З. Рос. 8. III. 100, 1565 р.: Была позычила никоторыхъ речей своихъ. Вірші Климентія XVIII в. ст. 23: Умѣвъ грошей у людей готовыхъ позычати. Б. Грінченко: „Під тих. верб.“ 11: У кого грошей позичити.

Коли ж предмет роду жіночого або у множині, тоді „позичати“ частіш має по собі відмінок знахідний: Закладна 1388 р.: Приятѣль наш пожичилъ нам 4 тисячѣ рублиі. Б. Грінченко: „Під тих. верб.“: Гроші йому позич 21, Гроші позичав у батька 54, Позичати гроші 207. „Словник правничої мови“ 40: Позичити гроші. Головацький, Пѣсни, II 758: Позич мені крила. „Етногр. Зб.“ XXIII 130: Позич кому жінку, XV 84; Пожичив упріж і кавалок линви і т. ін. Пор. боргувати горівку, Акад. Словник, І 40. „Кобзар“ Т. Шевченка: Веселочка з Дніпра воду позичає 307.

7. Заздрити кому на що.

Залежність відмінків від дієслова в нашій літературній мові розроблена надзвичайно мало, й поза матеріяльними працями проф. Є. Тимченка нічого не маємо в цій справі. Про багато дієслів зовсім не знаємо, якого ж саме відмінка треба ставити по них. Маємо багато таких дієслів, що в сусідніх мовах — польській та російській — мають інше, від нашого відмінне керування, що сильно впливає й на наше. Взагалі складня відмінків хоч і не зле розроблена в нас, але спопуляризована надзвичайно мало, в школі майже не викладається, а тому ми в цій ділянці складні звичайно й спотикаємось на обидві нозі. От хоч би дієслова: за́здрити, поза́здрити, за́видувати, поза́видувати, — якого, власне відмінка вимагають вони по собі? В літературі нашій тут повний хаос.

„Заздріти“ й подібні значенням дієслова визначають чинність підмета на користь чи на шкоду другій особі, що від глибокої давнини зазначається давальним відмінком особи. Цебто заздрити, позаздрити, завидувати, позавидувати кому. В цім відношенні нема хитання в усіх слов'янських мовах. Напр. у „Кобзарі“ Т. Шевченка читаємо: Хто сироті завидує 53. А мені ще й завидують 160. Не завидуй багатому, не завидуй нікому 180. Щоб нашим молодицям люди завиділи, Кольб. П. III, 25.

Особи, якій завидують, може не бути, а предмет заздрощів може персоніфікуватися, а тому й ставати в давальнім відмінку ніби особи. Несторове „Життя Бориса й Гліба“: Он же, акы зазьря труду его 143, Не зазьрите грубости моєи 4. Позавиділи ярій пшениці. Етн. Зб. 36, ст. 152. М. Коцюбинський: Твори, 1917 р. т. І, ст. 31: Заробив він увесь статок, чому тепер не один заздрить.

Отже, як бачимо, давальний особи при „заздрити“ й т. ін. річ звичайна й не збита. Але в якім відмінку ставити саму річ заздрощів, — тут уже йде велике хитання, хоч заздрощі — звичайна така річ поміж людьми.

Походження слова „заздріти“ покаже нам і його правдивого об'єкта. Повстало це слово від „зазріти“ (зазрѣти), цебто подивитися на що зависливим оком, з бажанням мати таке собі. Як „зріти“ на що, так і „зазріти“ на що. Через звичайне в нас уставлення *д* поміж групу *з* і *р* (пор. здрада, острів і т. ін.) „зазріти“ прийняло форму „заздріти“. З бігом часу „заздріти“ набуло собі виразнішого значення, але керування об'єктом полишилося стародавнє: заздріти кому на що (як і „зріти“ на що). Оце й буде стародавній спосіб керування, що позостався при цім дієслові в нашій мові аж до наших часів.

Народня придніпрянська мова звичайно знає „заздрити“ чи „заздріти“ кому на що. В м. Брусилові на Київщині звичайно кажуть: Позаздрив чи позавиду-

вав на мою хату, Завидуєш на мою корову, Завидую на твої чоботи й т. ін. Словник Б. Грінченка подає такі приклади з живої народньої мови: Ой у броду, ой у броду брала дівчина воду, там козаченько коня напуває, завидує на її вроду, народня пісня. Заздрість має на його, Нов. Вол. повіт. Заздростити на воли його, Нов. Вол. пов. Чого бо ти заздруєш на мою худобу, Катерин. губ. Б. Грінченко: „Изъ устъ народа“ 197: І їдучи монахи позавидували на тії гроші. Є. Тимченко, Генитив 189: Вона заздрісна на все. Ол. Курило: Уваги 104: Вони заздрять на вас.

Старші письменники, досконалі знавці нашої народньої мови, писали так само. Квітка: Всі вибігають проти тебе, щоб хоч подивитись на тебе та позавидувати на твою красу. Г. Барвінок: На велику худобу, батьківщину її, заздрились 462. П. Мирний, Повісті: В нас невеличкий шматок, скільки то очей заздриться на його І, 153.

„Російсько-український словник“ Академії Наук, т. II, ст. 12 подає те саме: Мені заздро на кого, на щось. Мені завидно на вас. Мені заздро на чиєсь щастя. За́здрити, поза́здрити, за́здростити кому на що.

Оце й буде норма в нашій літературній мові: заздрити кому на що.

Від цієї норми літературної мови маємо й деякі відхилення по наших говорах. В західньоукраїнських говорах, як і в мові польській, панує форма інша: заздрити кому чого: Zazdroszczę tobie sławy, Заздрю тобі слави. Повстання цієї форми можна пояснити аналогією до багатьох дієслів, що вимагають по собі родового; впливало може й те, що „заздрити“ й т. ін. дієслова мають у собі відтінь набуття чого (бо є бажання набути). Форма „заздрити кому чого“ часта в галицькій мові живій і літературній. Так, у Етногр. Зб. знаходимо: Їдного разу завиджав шатан Адамови й Їві щістя XII, 20. Завидьит му люде такої жінки XXIII, 143. Головацького Пісні III: Ви мені молоденькій вінка завиділи 306.

Цю саму форму знаходимо й у галицькій літературі. Так, А. Чайківський у „На уходах“ пише: Старші мені позавидують такого щастя 56. о. І. Рудович у підручнику релігії: Злий дух поза́видував їм щастя 3. У І. Филипчака: „Дмитро Детько“: Завидую тобі такого сина 24, Всі нам завидують цього щастя та багатства 60, Вони нам завидують щастя та добробуту, достатків наших 91.

Форма: завидувати кому чого — стара. Так, Іпатіїв Літопис 542 подає: Будуть зліи человѣци завидяче твоеи любви. Тимченко, Функціи генитива, ст. 95 подає приклад із Житомирського повіту: Він йому усього заздрить. У Закр. 27: Єсть же люди, що й моєї завидують долі (правда, тут це „моєї“ може = моїй). „Російсько-український Словник“ Академії Наук т. II ст. 12 форму „заздрити кому чого“ зве галицькою.

Є ще й інші форми керування дієслова „заздрити“. Часом „заздрість“, „заздрісний“, „заздріти“ сприймають у розумінні турботи, а тому можливі форми такі, які знаходимо у А. Чайківського в „Малолітній“: Заздрість о свого чоловіка 77, Ти заздрісна о свого чоловіка 113, Не буде одно о друге заздрісне 101.

Сприймаючи „заздрощі“ в розумінні турботи, можлива й інша форма; тепер не кажемо: турбуватися о жінку, але „за жінку“. З такого погляду повстають форми, які знаходжу в оповіданні Івана Черняви: „Люди з чорним піднебінням“: Можна вам позаздрити за такого сина 41. Не заздрив братові за лаври 55.

Отож, як бачимо, маємо чимало різних форм керування дієслова „заздрити“ або „заздрість“, „заздрісний“. Це „багатство“ — звичайна річ у мові живій, народній, але воно зовсім непотрібне в мові літературній, де мусять існувати тільки сталі норми, бо таке „багатство“ для неї — тільки хаос. Сталою літературною нормою буде в нас: „заздрити кому на що“.

Іван Огієнко.

Приєднуйте нам нових передплатників!!!

Найчастіші прогріхи письменницької мови в Галичині.

Вимагати від кого, а не: на кому. В Галичині поширений полонізм: „вимагати на кому". В літературній мові тільки: вимагати від кого: Ми вимагали від брата вернутися.

Відай — чисто місцеве слово. „Тут відай Христос лишив був інших апостолів" (о. Сліпий: Паломництво 136). В літературній мові пишемо тільки: певне, либонь, мабуть.

Віддаватися — дуже часте в живій галицькій мові, не рідке і в письменників, часом і наддніпрянських (напр. у М. Коцюбинського, що був під сильним впливом галицької мови). Ів. Филипчак у „Будівничий держави" пише: Віддалася за наслідника 27. Це дуже старе звичаєве слово, тепер зовсім неетичне й вульгарне. Добре кажуть гуцули: Під тином віддаються, в церкві вінчаються. Треба це слово вигнати з нашого словника, бо змінене життя вимагає змінених термінів, — тепер же не „віддаються", але виходять заміж, беруться, одружуються. Напр.: Як вийду за тебе, зостанусь нещасна (Метлинський). Вийшла заміж (М. Вовчок). Доки не поберуться, люблються (Номис). Мене заміж дайте (Чубинський). Шевченко в „Кобзарі" пише: Одружилась би я з чорнобривим сиротою 400. А. Чайковський: Кричевський: Богдан одружився був із Ганною Сомківною 102.

Віддзеркалювати, віддзеркалення — ці слова часті в Галичині, взяті з польського. В літературній мові панують: видбивати, передавати, відбивання, відбитка. Це відбиває (передає) наше життя.

Віді-, а не відо-. В літературній мові прийнято писати приставку *віді-*, а не *відо-*: відізватися, відібрати, відіслати, відіграти й т. ін. В Галичині панує місцеве *відо-*.

Відмовити молитву — це рідкий вираз, у літературній мові панує: проказати молитву.

Відніс побіду — чистий полонізм: odniósł zwycięstwo, наше: переміг. Це „відніс побіду" дуже часте в Галичині. Цікаво, що цей полонізм знаходимо часом навіть і в мові галицьких москвофілів. Так, „Правда" (Філадельфія, 1935 р. ч. 92) пише: „этіопы отнесли большіи побѣды". В нашій мові можна „віднести" куди книжку, гроші і т. ін., але „віднести побіду" — противне нашій мові, кажемо: перемогти.

„Віднести рани". В Галицькій пресі й літературі часто читаємо: „Багато людей віднесло рани". Це простий полонізм: Szereg ludzi odniosło rany, треба: багато людей ранено. Кажіть: він ранений, а не: він відніс рану.

Відношення — штучне трохи слово й ним часто зловживають. Пишуть: „Гарний у всіх відношеннях" (це русизм: во всѣхъ отношеніяхъ), по-літературному: Гарний усім, гарний всіма сторонами, з усіх боків, під кожним поглядом. Часто пишуть: „Несправедливий у відношенні до мене", треба: „Несправедливий супроти мене".

Відрадне явище, відрадний факт і т. ін., це з російського „отрадный". По-літературному кажемо: радісне або відрадісне явище.

Відректися, а не відречися. „Вони хотіли відречися престолу", — в літературній мові тільки „відректися".

Відсутній, а не відсутний.

Відтак, в значенні „потім", „далі", надзвичайно поширене в Галичині як у мові народній, так і в письменстві. В мові наддніпрянській воно зовсім невідоме, не знає його й наша літературна мова, — вона знає тільки: потім, потім того, далі, опісля, згодом, тоді. Шевченків „Кобзар" 132: Мати спершу сміялася, потім бачить, що не жарти. Довго походжали, а потім цариця сіла 170. Кулішева „Чорна Рада": Уклонивсь на всі сторони низенько, потім гетьманові 270.

Війну оголошують: Оголосили війну ворогові. В Галичині спольська: виповісти війну.

Вінчальний, а не вінчаючий. Див. вирішальний. Вінчальний батько.

Вітати в літературній мові перехідне дієслово: вітати кого. Напр. у Рудченка: Пан попа вітає II 208. У Метлинського: Тобою, рибо, гостей вітати. Дума: Стали його вітати медом шклянкою. Вітаємо

вас, дорогі гості. В Галичині за польським впливом, „вітати" — дієслово неперехідне: Вітай нам, witaj nam.

„Вкоротці школа мала бути перетворена в університет". Полонізм „вкоротці" wkrótce частий у галицькій пресі. Полонізми також: вкоротці прийшов, вкоротці віддав — це місцеві галицькі форми, з польського wkrótce. По-літературному кажемо: незабаром, скоро, хутко.

Вкруг — місцеве слово „Загуляли вкруг сонного Свена" (К. Гриневичева: Шестикрилець 72). Літературне — круг, кругом, навкруги, коло.

Вложити на себе що — це полонізм: włożyć co. „Священик вложив на себе епітрахиль", це за польським. По-літературному: одягнув, зодягнув чи надягнув епитрахиля. Надів шапку. Надів сорочку. Зодягнув пальто. Став він свиту надягати (Глібів). Ніч одягла пишні шати (Грінченко).

Вночі, а не вніч. „Говорили довго вніч" — так завжди пишуть у Галичині. Літературна мова знає тільки: вночі, уночі. Приказки з Номиса: Уночі тріщить, а вдень плющить. І вночі, і вдень — завше йому ніч.

Внутрішній, а не внутрішний.

Вождь, а не вожд. В літературній мові прийнято писати тільки: вождь, вождя́, вожде́ві, вожде́м, мн. вожді і т. д. Це архаїчне слово, вживане дуже рідко, — звичайно пишуть: проводи́р, ота́ман, воєначальник. В Галичині панує місцева форма: вожд, вожда, вождом.

Воздух — архаїчне слово, часте в Галичині. В літературі вживається тільки „повітря", відо́ме в значенні „воздуха" з найдавнішого часу.

Воліктися. „Ледви волічуться частини бригади" (о. О. Гайдукевич: Було колись 34). По-літературному: ледве плентаються.

Ворог, а не воріг.

Восток — рос. арх. слово. „Глядів на восток" (К. Гриневичева: Шестикрилець 86). Треба: схід, східній.

Вперед, а не вперід.

Вперше, а не вперве. „До міста вперве заїхав князь" — так пишуть у Галичині. „Вперве" — місцеве слово, літературна мова не знає його. Треба „вперше" чи „уперше". У Номиса: Бреше не вперше, ч. 6928. Я вперше побачив місто.

Вправді. „Сьогодні, *вправді*, мали допитувати цікавих свідків", тут це „вправді" чистий полонізм: wprawdzie. Літературна мова такого прислівника не знає, знає тільки „правда", „справді", „щоправда". Напр.: Він справді ходив до комори.

Враження зробити на кого, на що: Батькова смерть зробила разюче враження на молоду, ніжну дівчину. Сон зробив на мене враження (Кониський). В Галичині панує форма: зробити враження на кім (Смерть батька зробила потрясаюче враження на молодій, ніжній дівчині), але це полонізм, у літературній мові не прийнятий.

Вснути — часте в Галичині; в літературній мові: заснути.

„Втворив грубезну книгу" (І. Филипчак: Будівничий держави 8). В літературній мові книгу відкривають чи розкривають або розгортають. Розгорнув книжку й прочитав. Двері й ворота відчиняють. Архаїчного слова „отворити" наша літературна мова тепер не знає.

Вчасний у літературній мові визначає „своєчасний", те, що робиться „у час". Словник Б. Ґрінченка IV. 369 наше „вчасний" (учасний) перекладає рос. своевременний. Г. Барвінок: Пішла вона на храм і прийшла „вчасно", цебто — на час, у час, своєчасно. Як посієш учасно, то будеш мав хліб, приказка. За польським wcześnie забувають своє значення слова „вчасний" і надають йому польського значення „ранній". Напр.: „від вчасного ранку до пізного вечора на ногах", треба: від раннього ранку до пізнього вечора. Отже, пишімо „ранній", а не „вчасний"!

Вчора, а не оноді.

Вчорашній, а не вчорашний.

З народньої етимології Самбірщини.

На сторінках „Р. М." вже не раз були замітки про т. зв. народню етимологію. Народня етимологія — це своєрідний спосіб вимовляти чужі слова в простого

народу. Чужі слова в українського, як також у кожного іншого простолюддя підлягають своєрідним законам вимови (артикуляція поодиноких звуків). Неосвічена й неграмотна, або малограмотна людйна вимовляє по своєму незрозумілі для свого вуха слова; такі слова уподібнює до своїх так, що поодинокі звуки, а то й цілі склади підпадають скороченню, або переставленню, або також поодинокі звуки до себе приподібнюються.

Буває й таке, що не раз і свої слова, а передусім рідко вживані хресні ймення тратять своє первісне значення й дістають пейоративний відтінок. У шляхецьких говорах Самбірщини часто ім'я Мотрини уоднакóвлюється зо словом „матрона", а Наталку називають „нетлі".

Цікава зокрема етимологія вояцького й ремісничого словників, про яку писатиму пізніш, зібравши відповідний матеріял. На цьому місці хочу подати кілька прикладів т. зв. людової етимології в говорах Самбірщини.

Більшовика уоднакóвлюється подекуди з поняттям „бушівника" (що крадькома „бушує" по чужих кишенях).

Магістра тут називають „магістратом"; німецьке назвисько Bolenbach перекручується тут на „бульбак", Helzel на „гицель", Mackensena звали наші вояки „Максимом", а Kessel це в наших говорах — „кисіль".

Чув я, як учні нижчої гімназії на годині географії звали пролив Melkarta проливом „бенкарта".

Часто-густо в тутешніх говорах т. зв. чужосільні люди, або „пристачі", віддають цікавим способом етимологічно незрозумілі їм слова; ім'я Бенéдик (Венедикт) уподібнюють із поняттям „Кумедик", а то тому, що ця людина трохи кумедна для них як своєю зверхністю, так і поводженням.

В говірці Городища „пристачі" часто перекручують етимологічно незрозумілі їм назви піль: сиглн звуть „стиглн" (щось спільне з „застигати"), бучали — „бутали" (схожість із бутний — юрний). При теперішніх виборах до польського сойму, польсько-український компрóміс звали наші люди „компресом"; Аргентину називають „воргантиною" (рідке полотно); лік креоліна зветься тут „кривуліна", — щось спільне з кривий, бо креоліною гоять рани, а якщо рани на ногах, тоді хворий штикульгає (в тутешніх говорах „криває"). Польське plocek це те саме, що „кльоцик" (кльоц).

Так народнє вухо сприймає чужі й незрозумілі йому слова на свій лад, щоб зробити їх зрозумілими, і цим самим легкими до спам'ятання й вимови.

Самбір.

Д-р Дм. Бандрівський.

Про мову українських колядок.

Докінчення[1].

4. Дуже численну громаду творять незвичайні слова й вислови, — їх є яких 240. Багато з них характеризують деякі говірки й вони повинні властиво знайтися в попередній громаді. Ось найважніші з тих слів: врічні гостоньки (І, 6, у зв'язку з висловом: в рік потому; пор. у Желех., І, 225), відвінувати (І, 3, Косівщ.; пор. Грінч., І, 252), блудції (І, 19, Косівщ., у Грінч.: блудець той, що заблудив), приде взнати (І, 30, Косівщ.), сподячила (І, 38), пригулув'ейку (подушку, І, 39; Грінч., 412: приголовок, приголовач), у предконійка (І, 32, Дрогобиччина), писмочку (І, 46, Косівщ.; пор.: Miklosich: Lexicon, 1862, ст. 562: писмѧ), заздоровниї (І, 41, пов. Турка), сина синувати (І, 42, Збражач.), ў медоборі (І, 19, Косівщ.; Потеб., 382: недобору), відвійочки (І, 13; пор. у Грінч., І, 252: відвійок), поза стілю (І, 53, Косівщ.), кровця цяне (І, 70; Грінч., 440), нирав я в море (І, 72, Косівщ.; Грінч., 564: ниряти), шайні (І, 71; пор. литов. szaunus lytus? у Потеб., 214; шайнути-дунути, у Грінч., 432), скобойка (І, 25, у Грінч., 138: скоба), сє вергла (І, 76, Дуліби; Грінч., І, 134: вергнутися; пор.: Потеб., 60), пелінки жмикала (І, 80, Косівщ.; Грінч.,

---

[1] Див. Рідну Мову" за 1935 р. ч.ч. 5 і 7 і 1936 р. ч. 1.

487), фукали (І, 82; Грінч., 380: дути, кричати), ланц (І, 88, Косівщ.; Грінч., III, 383), зацоркотїли (там саме; Грінч., 436: цоркотїти — дзвеніти, бряжчати), оревов (свербиус, І, 93, Косівщ.; М. Мельник: Українська номенклятура висших ростин, у Львові, 1922 — не знає такої назви), чуріла (І, 99, Косівщ.; Грінч., 478), клюков (І, 101, Глубоке; Грінч., III, 254: клюка — палиця загнута), впеленував (І, 104, Косівщ.; Грінч., І, 106: пеленувати), застоўбанїли (І, 107, Печеніжин; Грінч., 207: стовба́тий), засторопіла (І, 108, Косівщ.; Грінч. 211: сторопіти - налякатися), в дому скріно (І, 108, Буковина, Желех. - Неділь., II, 879: скрійний — niedrig, demütig, scheinheilig), розпілити (І, 109, Делятинщ.; Грінч., 72: розпилювати), воли сивани (І, 119, Богородчансь пов.), яли (І, 122, Ожидів; Грінч., 545), сївбицю (І, 123, Тишевниця; Грінч., 125), на дору (І, 124, Тишевниця; Грінч., І, 90: дора - паска), дариця (І, 125, Дрогобицьк. пов.), з околим двором (І, 125, Дрогобицьк. пов.), ярицю (там саме), на... кудрьавци (І, 131, Печеніжин; Грінч., II, 149), злотостеблицю (І, 133), на вметїнїньку (І, 133, Тишевниця), повноньки (там саме; Грінч., 224), невміраємо (І, 134), вісмотрів (там саме; Грінч., І, 160: смотріти - гледіти), в вис високий (І, 135), постріт клеїти (І, 136, Креховичі), попюровати (там саме), тай зашкореть ко яру пшеницю (І, 137, Косівщ.), чабанисті (І, 140; Грінч., 442), первіньчики (там саме; Грінч., 107 у значенні: перший рій), нерійнички (там саме), токмит (І, 141, Розгірче; Грінч., 272 у значенні: ділити; Потеб., 136 у значенні: підбирає, парує), стружки - стрижки (І, 142, Розгірче; Грінч., 215: стрижка—обстрижена вівця), измедянії (І, 144 Косівщ.), карнавушки (І, 152, Київщ.; Грінч., III, 25: карнавка?), поблизничили (І, 154, Ясінь; Грінч., 204 у значенні: вродити по двоє). лаїстенькії (І, 154), букулистенькі (І, 157, Корнич), щиробігцї (там саме), загаї (І, 157, Косівщ.; Грінч., II, 201), стояниця (там саме), у загиночки (І, 161, Корнич), плїхшії (І, 162; Грінч., 197: плохий), викрашает ся (І, 165, Богодухівщ.; Грінч., І, 197), кудряве пиво (І, 170, Канівщ.; Потебн., 496 у значенні: пінисте), жіброванії (І, 157, Косівщ.; Грінч., II, 143: жабрій?), скочусї (там саме), жито корити (І, 170, Канівщ.), дробельний (І, 175; Грінч., II, 115: дробелява - дрібнота), срібне суло (І, 176, Косівщ.; Грінч., 228: суло—деревляна рукоять залізних річей), в поли уроже (І, 178, Косівщ.; Грінч., 352: урожа), багриве пивце (І, 186, Богородчанщ.), п'яненний (І, 187; Грінч., 505), покощенії жуковинами (І, 199, Грінч., 276: покощувати—лакерувати; Потеб., 508: жуковина), недільненькую (І, 200), чупер (І, 203, Черновецьк. пов.; Грінч., 478), лиснаті (І, 204, Косівщ.; Грінч. III, 202: лисніти), строжит (там саме; Грінч., 218: обрубувати суччя зрубаного дерева), смоквини (І, 207, Бесарабія, фіґи), зашаріла сї (І, 213, Зелениця; Грінч., II, 327: зашаритися), відвінувати (І, 216, Косівщ.; Грінч., І, 252), кукулочка (І, 224, Косівщ.; Потеб., 773: кукушка), красовита (І, 225; Грінч., III, 224), в густім топиру (І, 225, Косівщ.; Желех. - Неділь. II, 974: топирити — ausbreiten, sträuben), ўна сї круне (І, 226, Зелениця; Желех., І, 384: крунутися — sich beeilen, s. sputen, s. umkehren), рубок на головоньку (І, 219, Косівщ.; Грінч., 84), прослабоньку (І, 232, Синевідсько), ў поли полон (І, 222; Потебн., 120: = вінок і сніп), стучковий рантух (І, 232, Синевідсько; Грінч., 6; Linde, V, 615: sztukowy — od sztuki, do sztuki należący, нім. Stück), звідовати (І, 245; Грінч., II, 346), подобрий день (І, 251, Косівщ.), звиренє (І, 256, Косівщ.), шаснула (І, 257; Грінч., 486), гвирка заплата (І, 257), попужалися (там саме; Грінч., 340: попужнути), отарницайте (І, 263, Зелениця), над дїльною (II, V, Богородчанщ.; Уманець і Сп., Словарь рос.-українс., Берлін, 1924, ст. 532: дільний — низький, припадистий), аднії хлопи (II, VIII), наш ачнїй пане (там саме), пріч не кортїло (II, XII; Грінч., 456), сукмана облясована (II, 6, Розгірче; Грінч., III, 241: ляса — ремінна частина кнута), перейму буде (II, 16, Снятинщ.; Грінч., 119: перейма), гайний (II, 23, Дуліби; Грінч., І, 24), до сив сокола натіраючи (II, 23; Грінч., III, 414: натирати - напирати, настоювати, докучати), глибокий стрілок рубати (II, 26), в ритвини ся впер (II, 29; Желех. - Неділь., II, 803: ритвина

— ausgewühlte Höhlung), рожну лаєньку (II, 30; Потеб., 324, 792: лая — нім. Meute, поль. łaja), шарті дождеве (II, 31), боўтиченьки (II, 33, Зелениця; Грінч., II, 92—3: бовтиця — подвеска к серце, кисть на снурке для украшения гуцульской шляпы или верхней одежды, металлическая цепочка, украшающая кожаный пояс гуцула, род пуговицы), коником грає неміредкої (II, 43).

Таких особливих слів у колядках дуже багато. Подам іще трохи: Меча утреме (II, 58, Тишевниця), грьинимо (II, 33, Зелениця), изрояную, измедяную (II, 35, Надвірнянщ.; Грінч., II, 416: зроїтися), исповенило (II, 36, Надвірянщ.; Грінч., 180: сповенити), плавиньи (там саме; Грінч., 190: плавиння), полетущії (там саме), горовата (там саме; Грінч., I, 381), на заді си ни вілишай (II, 37, Косівщ.), віхапуют сє (II, 40, Синевідсько; Грінч., I, 237), оклін (II, 49, Равщ.; Грінч., 47: оклонити — в іншому значенні), опушички (II, 53, Борщівщ.; Грінч., 61), стіжно — мірно — зільно (II, 59), попідлї коня (II, 59; Грінч., 330), дженджерний (II, 63, Старосамбірщ.; Грінч., II, 28: дженджеруха), чорний пужарец (II, 59), повиперхали (II, 61; Желех.-Недільь., II, 629: перхати = flattern; перхнути = moderig, brüchig werden), збуйнене (II, 65, Заліщиць. пов.), поспіля (II, 66, Жовківщ.; Потебн., 119: поспіль), Княгна Іванко (II, 69; Грінч., III, 70), пахільом (II, 77, Глубоке), вишваґаючи (II, 78, Калусь. пов.), по страминції (II, 83; Грінч., 218: страмина), зозріли ся (там саме), догорила (II, 84), ціневая (II, 85; Грінч., 433: циновий), струнчьит... у... три струнції (II, 92, Косівщ.; Грінч., 219), слухи слуховав (II, 101), статецкоє (II, 104, Долинсь. пов.; Грінч., 200: статечний), триницю зубю (II, 109; Грінч., II, 240), ящер сїдельця (II, 109, Синевідсько; И. Срезневскій, Матеріалы для слов. древ. рус. яз., III, ст. 1676: ящур — назва дорогоцінного каменя в XVI-XVII ст.), суржиці (II, 109, Стрийщ.; Грінч., 231: суржик), тілова грива (II, 111, Косівщ.), замужятую (II, 116, Ліськ. пов.), лєси павалуочниє (II, 123, Чернігівщ.), помшити (II, 124; Грінч., 301), віцупкуючи (II, 125; Грінч., I, 242: вицупити), на висилину (II, 130, Львівщ.), сьвітовки (II, 133), верені (II, 133), млачок (II, 140), найосажені... новойстрижені (II, 143, Черновець. пов.), власнївочка (II, 147), сподобна буду (II, 150, Золочівщ.; Грінч., 182), яне (II, 151; від: яти), на ...сплавеню (II, 153, Дрогобицьк. пов.; Грінч., 179: сплавляння), в золот зїлници (II, 153, Косівщ.), зрєшу (II, 159), на охвалочку (II, 169; від: хвала), ширлову сукню (II, 164, Надвірянщ.), си прошумала (II, 165, Косівщ.), буйнові (II, 170, Дрогобицьк. пов.), счебеть (=красить, (II, 172, Станиславівщ.), шинуў (II, 165, Турчансь. пов.), соява сукня (II, 172, Станиславівщ.; = дорога), перевянець (II, 172, Станиславівщ.), на зазуленю (II, 188, Львівщ.), ряшений (II, 188), лїдваний пояс (II, 195, Богородчанщ.), в тїй широни (II, 209, Косівщ.), в однім затани (II, 110, Косівщ.), Дунай висише (II, 215, Турчаньск. пов.), полїнейкому (II, 223, Яворівщ.), поосторженім (II, 235), шаєць (II, 239, Богородчанщ.), панини (II, 252, Львівщ.), просточка (II, 257; Грінч., 482), іздарити (II, 262, Печеніжин; Грінч., II, 361: здарити), самораненьку (II, 275, Косівщ.), вирдою (II, 274, Косівщ.), рядове (II, 277, Косівщ.), риндзну (II, 281, Косівщ.; Грінч., 17: риндза), прибитно (II, 282), крижулечка (там саме; Потеб., 154: литов. kregżė = ластівка), прибитно (там саме), в кіннику (там саме; Грінч., III, 53), в мирности (там саме), в гумно звожай (II, 284), вбійно (там саме). стїжно (II, 288, Бучаць. пов.), множи (II, 291), ознобив сє (II, 316; Грінч., 45), з великого вижку (II, 316), парти (II, 324; Грінч., 97), клевец... кушка (там саме: Грінч., III, 58 і 169), у гирі (II, 325, Буковина; Грінч., I, 345: гиря), борси борсають (II, 331; Грінч., I, 104), медити ся (II, 331), на кануни (там саме; Грінч., III, 17), віха (II, 332, Косівщ.; Грінч., I, 294), шелец (II, 333, Косівщ.), чимбиряче (II, 340, Уманщ.), не гуне (II, 341), буйничу (II, 348, Жовківщ.), втигипай си (II, 350, Косівщ.), куль (II, 362, Чернігівщ.; Грінч., III, 153), місячику-біщичику (II, 354), куценочек (II, 363, Чернігівщ.; Грінч., III, 168: куцине), правлю чирички (II, 357, Чернігівщ.), єршок (II, 363), гайноє (мале й гарне, II, 369, Дрогобицьк. пов.; Потеб., 269).

Отже є це слова в переважній більшості з Гуцульщини, або з околиць, що межують із Гуцульщиною; далі з Бойківщини; менше вже з інших українських говорів, передусім із наддністрянських.

5. Але в колядках трапляються й слова, що звучать як звичайні, загально вживані, одначе мають значення інше, ніж це прийнято загально. Таких слів з окресленим значенням знайдемо біля 70: ни затинай си (не пручайся I, 1, Косівщ.), тривайте здорові (бувайте здорові I, 18, Гуцульщина), ся засоломив (перелякався I, 19, Косівщ.), си тай перепудив (перелякався, I, 19, там саме), ў дому склінно (так співають при бажанні, I, 20, Косівщ.), футко зметав си (Ірод із страху й смутку, I, 28, Косівщ.), йик си злагоджу (як приготовлюся, I, 30, Косівщ.), діти ни кивав (не рухав, там саме), пусто ходив (даремне, там саме), почерез Христа (задля, там саме), тогди йимали (тоді забирали, піймали, там саме), заказав великі штрофи (заповів великі кари, там саме), прикраще (найкраще, I, 35, Калуський пов.), взяли му ім'я давати (зачали..., I, 39, Золочівщина), форму є зговорив (сказав форму, здається, хрещення, I. 45, Косівщ.), воду ізсипаў (вилив, I, 47, Косівщ.), имнє твердили (говорили, I, 49, Косівщ.), імнє судити (надавати, I, 51), з тих заслінців (стільців?, I, 53, Косівщ.), пробутком добрим (прожиттям, I, 61, Косівщ.), на чьилядочку (рідню? I, 68, Косівщ.), перегодив (переждав, I, 71, Косівщ,), звихнули (звіялися, розуміється, вихри, I, 74, Косівщ.), знанє дали (дали знати, I, 90, Богородчансь. пов.), д землі метали (на землю кидали, I, 92, Косівщ.), дві-три огляди (наміри, I, 109), годний царю (шановний I, 134), круто ся дивит (бистро поглядає I, 131), лагодит (приготовляє I, 147), яла она ся допитувати (почала I, 149), срібло леліє (може у зв'язку із: лелю [пор. лелю, полелю I, 26, коло Острога] = сх. слов'ян.: в'ю [Потебня, 67], або: полелó = огненне чудо [Потеб., 153], I, 150, Товмаччина, волики бракує (вибирає, з німець. [Кузеля - М. Чайковсь.], I, 162), дома західно (численно II, 25, Дрогобиччина), заказано (оголошено II, 36), не відавай сє (не виривайся II, 37), на тоє ані глядає (ані не гляне II, 41), вдарив з козла (вистрілив із гармати? II, 42), конем рухне (порушиться II, 44), рєду шукают (поради, ладу II, 52, Косівщ.), в три перії (ряди [Грінч., 146], II, 62), чьухрат (чеше II, 92, Косівщ.), не варую (не охоронюю, розум. себе II, 138, Рогатинщина), витий городець (гарний? II, 144), село огрядне (дородний [Грінч., 37], II, 148), мудра дорога (штучна? II, 166), ўрьидуў (поклав II, 174), погудє (насварять II, 210), без узору (про місячне світло II, 232), білками крешут (білий камінь? II, 235), лелій (schimmre, пор. вище II, 245), пристаўлінє, доношінє (II, 281, Косівщ.), в новім побою (крівлі, даху [Грінч., 203], II, 282), середь рови (серед ниви II, 323, Косівщ.), затички за головою (? II, 324), на вишку (горище II, 338).

Ці слова переносять нас знову передусім у Косівщину (гуцули). Вони трапляються найбільше в підвищеній мові, у побажальних формулах. Часто означають вони справи психічного характеру.

6. Вкінці останню групу творять перекручені слова, вимовлені неправильно тому, що їх справжнє значення забулося вже давно. Тих слів не так то багато, — біля 40. Ось вони: шубільова (соболева I, 7, Буковина), огливан, смирно (ливан, миро I, 27, Косівщ.), війргани (органи I, 32), Вефлейова (Вефлеєму I, 32), подібно: Флейивім (I, 47, Косівщ.), Фленеййимі (I, 48, Косівщ.), Флимийивім (I, 48, там саме), король (пором I, 71), Фарівони (фарисеї I, 92), в Гепецку земню (в єгипетську землю I, 104, Косівщ.), в сіянцку гору (в Сіонську I, 106), струцевим пером (струсовим I, 138, Косівщ.), терен (терем I, 225, Косівщ.), в гатьмана (гетьмана II, 17), сеґнат (сиґнет, перстінь II, 19, Львівськ. пов.), на ритиченьки (ретязь, ланцуг II, 22), короби, коробелах (кораблі II, 36, Надвірнян. пов.), ґураль (корабель II, 63, Старосамбірщ.), цурю (чуру II, 64, Заліщиць. пов.), хорта в ремеза (в ретязі? там саме), стрицовим пірком (струсовим пером II, 68), в китарню грає (китару II, 74, Заліщиц. пов.), в кита (китару II, 75, Буковина), виїграний (в органи II, 78), дві грани (органи II, 78, Калуськ. пов.), в теремовий ліс (терновий? II, 159), звій (змій

II, 233, Косівщ.), крезент (II, 237), лагаля (гоголь II, 251, Чернигівщ.), саўтирі (псалтирі II, 270, Косівщ.), Самораменька (самарянка II, 275, Косівщ.), сербували (обсервували, заховували, обходили там саме), Лївар (ливан, пов. Турка).

Це все слова переважно церковного походження, але є між ними й такі, що їх Свєнціцкий (ст. 123-127) признає традиційними останками репертуару колишніх професіоналів-бродників, скоморохів (напр. різні варіянти слів: корабель, терем, гоголь).

На тому кінчу огляд лексичного засобу українських колядок, не виводячи з нього ширших висновків. Зрештою, він багато говорить уже сам собою: з нього бачимо, що колядницький лексичний засіб справді дуже оригінальний і з того боку було б цікаво порівняти його з подібними явищами в інших родах народньої поезії, бо тоді й мова українських колядок стане не в одному ясніша. Крім того багато цінного матеріялу дасть тут іще використання старших записів (нпр. збірки Івана Вагилевича у виданні І. Брика й ін.) та вміло записаних говіркових колядок, і тільки тоді можна буде приступити до складення колядкового словника. такого важного для історії української мови. Тут подаю тільки одну з перших спроб у цьому ділі.

Львів. Ярослав Гординський.

Початкова Граматика української літературної мови.

33. Відміна прикметників.

Закінчення прикметників при відміні.

Число	Відмінки	Тверда відміна: Чол. р.	Тверда відміна: Жін. р.	Тверда відміна: Нiяк. р.	М'яка відміна: Чол. р.	М'яка відміна: Жін. р.	М'яка відміна: Нiяк. р.
Однина.	Назовний	-ий	-а	-е	-ій	-я	-є
	Родовий	-ого	-ої	-ого	-ього	-ьої	-ього
	Давальний	-ому	-ій	-ому	-ьому	-ій	-ьому
	Знахідний	-ий, -ого	-у	-е	-ій, -ього	-я, -ьої	-є
	Орудний	-им	-ою	-им	-ім	-ьою	-ім
	Місцевий	-ім або = Д	-ій	-ім або = Д	-ім або = Д	-ій	-ім або = Д
Множина.	Назовний	-і	-і	-і	-і	-і	-і
	Родовий	-их	-их	-их	-іх	-іх	-іх
	Давальний	-им	-им	-им	-ім	-ім	-ім
	Знахідний	-і, -их	-і, -их	-і, -их	-і, -іх	-і, -іх	-і, -іх
	Орудний	-ими	-ими	-ими	-іми	-іми	-іми
	Місцевий	-их	-их	-их	-іх	-іх	-іх

Прикметник не існує поза своєю річчю, він — у самій речі, як його якість. Через це прикметник тісно парується зо своїм іменником, переймаючи його рід, число й відмінок, а тому змінюється так само, як і йменник.

Відміна прикметників буває тверда й м'яка. До **твердої** відміни відносяться прикметники на *-ий*, а до **м'якої** — на *-ій*, при чому звукам *а*, *е*, *и*, *о* в твердій відповідають *я*, *є*, *і*, *ьо* в м'якій. Осібної кличної форми прикметники не мали й не мають, а відмінок знахідний має форму свого йменника — родового чи назовного. У множині різниця поміж родами ще в глибокій давнині загублена, а в однині ніякий рід має закінчення, однакові з чоловічим. Взагалі, прикметники бідніші на форми, як іменники.

Завдання 254. Відмінюйте за вищеподаною табли́чкою прикметники: добрий, гожий, м'який, синій, східній. Коли пишемо *і* в прикметниках твердої зміни, коли в м'якій?

Завдання 255. Більшість прикметників закінчується на *-ий*. Прикметники, що мають перед закінченням задньопіднебінну *г*, *к*, *х*, або шелесну *ж*, *ч*, *ш*, *щ* чи *ц*, завжди закінчуються на *-ий*: тугий, м'який, глухий, ворожий, вовчий, солодший, тямущий і т. ін. В літературній вимові прийнято вимовляти тут чисте *-ий*. Напишіть двадцять прикладів таких прикметників на *-ий*.

Завдання 256. Прізвища осіб, як прикметники, закінчуються на *-ий* (а не на *-ій*): Котляревський, Ста́рицький, Смотрицький, і відмінюються як прикметники. Хресні ймення, як іменники, закінчуються на *-ій* (а не на *-ий*): Антоній, Тео-

досій, Діонисій, Димитрій і т. ін., і відміняються як іменники: Антонія, Антонієм, Антонієві і т. д. Прокажіть цілу відміну слів: Стáрицький і Антоній.

Завдання 257. В мові поетичній можуть бути подвійні якісні прикметникові форми — короткі або повні — в таких відмінках: а) в назовному однини всіх трьох родів, б) у знахідному однини жін. роду і в) в назовному множини: певний — певен, певна — певная, певне — певнеє, певну — певную, певні — певнії.

Спишіть до зшитка оці приклади:

Останнєє літо я бачу золоте своє жито. Опухла дитина голодная мре. Я на гóру круту крем'яную буду камінь важкúй піднімать. Старі гнізда лишили, а новії здобути нема ні охоти, ні сили.

Подвійність прикметникових форм дуже придатна в мові поетичній, бо сильно полегшує писати вірші

Завдання 258. Добре запам'ятайте, що присвійні прикметники повної форми ніколи не мають: батьків, жінчин, бабина, сестрину (а не: батьковий, жінчиний, бабиная, сестриную). Часом уживається тільки форма Христовий, що затратила присвійність. А відносні прикм. ніколи не мають короткої форми наз. відм.

Скажіть 10 прикладів на присвійні й похідні прикметники й переконайтесь, чи можуть вони мати іншу форму.

Завдання 259. Ось ці прикметники, поруч із повним закінченням на *-ий*, уживаються в назовному однини ч. р. також у скороченій формі: варт, винен, годен, готов, ладéн, певен, повен, повинен, рад; рідше можуть бути скороченими також: велик, дивен, дрібен, жив, здоров, молод, недуж, немощен, стар, щаслив, ясен і деякі інші. Таких форм треба частіш уживати. Напишіть п'ять речень, щоб у них прикметникове пояснення було в короткій формі назовного відмінку.

Завдання 260. Перепишіть до зшитка ось ці приклади:

Чи в и н е н той голуб, що сокіл убив? Як сам з д о р о в знаєш. На се був з д а т е н. Не к о ж е н знає. Будь п е в е н. Пливе чóвен води пó в е н. Будь л а с к а в. Я с е н сокіл.

Завдання 261. Закінчення *-єсенький* визначає щось просто мале, а закінчення *-ісінький* визначає найвищий ступінь прикмети щось зовсім мале, або дуже мале: чорнесенький — просто чорненький, чорнісінький — дуже, зовсім чорний.

Спишіть до зшитка оці приклади:

Цілісінький день на панщині жала. Знайшов на дорозі цілесенький горщик. В мене голосок тоненький, у тебе тонесенький, а в неї — тонісінький.

Завдання 262. У присвійних прикметниках закінчення *-ів* може бути тільки в закритім складі, у складі ж відкритім буде *-ова* чи *-ева* (по м'яких пнях): батьків — батькова, Петрів — Петрова, Ковалів — Ковалева, Гриців — Грицева, Василів — Василева і т. ін., так само в іменниках: Канів — Канева, Почаїв — Почаєва, Київ — Києва, Могилів — Могилева, Рогачів — Рогачева і т. ін.

Прокажіть цілу відміну слів: Петрів і Київ.

Завдання 263. Від іменників м'якої відміни, коли наголос падає на передостанній склад, походять прикметники на *-éвий*: борщéвий, аркушéвий, огнéвий, вишнéвий, смушéвий, тижнéвий, грушéвий, Василéвий, сажнéвий, дешéвий, місцéвий, рожéвий, жовтнéвий, королéвий, почуттéвий, парчéвий і т. ін. Коли ж наголос падає на кінцевий склад, тоді пишемо *-овúй:* гайовúй, польовúй, вольовúй, лойовúй, бойовúй, крайовúй, районúй, хрящовúй, дощовúй і т. ін. Часом слово має обидві форми: грошéвий і грошовúй, життéвий і життьовúй, речéвий — речовúй, хвилéвий — хвильовúй. Перепишіть до зшитка подані тут слова.

Завдання 264. Присвійні прикметники на *-ин*, *-ий* пишуться, щодо *ь*, так само, як і слово, що від нього повстали: дóнька — доньчин, Параска — Парасчин, мотузка — мотузчин, кицька — кицьчин, дідько — дідьчий. Перед цим *-ин* коренні *г*, *к*, *х* змінюються на *ж*, *ч*, *ш:* Ольга — Ольжин, доччин, свашин і т. п. Скажіть на це ще 10 прикладів.

Завдання 265. Від іменників жіночого роду на *-я* творяться присвійні прикметники на *-ин* (а не на *-ін*): Леся — Лесин, Зося — Зосин, Теклин, Настин, Галин, Марусин, Наталин, нянин, зозуля — зозулин, бабусин. По голосних та по апострофі пишемо *-їн*: Софіїн, Маріїн — Мар'їн. Перепишіть ці форми до зшитка, додавши ще 10 прикладів.

Завдання 266. У прикметниках на *-ний*, *-ній*, утворених від пнів, що закінчуються на *н*, пишемо два *н*: вікно — вікóнний, сон — сóнний, письмéнний, осінній, весінній і т. ін. Перепишіть ці приклади, додавши три нових.

Завдання 267. У прикметниках пишемо *-у в а т и й*: рудувáтий, дурнувáтий, придýркуватий і т. ін., рідше *-óв а т и й* (коли наголос падає на *о*): плискóватий. Напишіть іще п'ять прикладів на слова на *-уватий*.

Завдання 268. Українські географічні прикметникові назви міст, містечок, сіл, станцій закінчуються на *-е*, *-ське*, *-цьке*, *-ове*, *-еве*, *-ине*, *-ова*, *-ева*, *-ина* (російські: -о, -ськ, -цьк, -ово, -ево, -ино): Гáдяче, Лýцьке, Рівне, Артемівське, Волочиське, Дніпропетрівське, Пинське, Слов'янське, Печерське, Здолбунове, Лозова і т. ін. (а не рос.: Гадяч, Луцьк, Рівно, Артем'євськ, Волочиськ, Слов'янськ, Пинськ, Лозовая). Відміняються ці назви як прикметники: з Волочиського, до Гáдячого, Рівного, Луцького, Лозової і т. д. — Російські назви пишемо на *-ськ:* Красноярськ, Омськ, Іркýтськ, Курськ і т. ін.; так само й польські: Конськ, взагалі слов'янські: Липськ (Ляйпціг). Неслов'янські назви мають *-ск:* Дамáск. — По-українському пишемо: Бердянка, Вóвча, Куп'янка, а не рос.: Бердянськ, Вовчанськ, Куп'янськ. Добре запам'ятайте ці назви.

Завдання 269. В давальнім та місцевім відмінках однини прикметників ж. р. треба писати закінчення *-ій* (з давнього -ой або -ѣй): добрій сестрі, в синій хустці. Опускати кінцеве *-й* у цих

відмінках (напр.: на гарячі печі), як то вимовляється в багатьох місцевостях, у літературній мові не прийнято. Напишіть по 5 прикладів прикметників дав. і місц. відм. ж. р. на *-ій*.

Завдання 270. Місцевий відмінок однини прикметників чоловічого та ніяк. роду закінчується на *-ім* (а не на *-им*, бо з давнього -омь чи -ємь або -ѣмь): в тихім Дунаї, в густім лісі, в чистім полі. Дуже часто в цім випадку вживається закінчення давального відмінка: в тихому Дунаю, в густому лісі, в чистому полі. Напишіть 10 прикладів на ці форми.

Форма на *-ому* надзвичайно шириться в нашій мові, і її не треба оминати. Часом письменники вживають обидвох форм навіть ув одному реченні, напр.: Най Єгова собі там гримить на скалист*ім* Синаю, — нам Ваал дасть багатства і власть у велик*ому* краю (Франко).

Завдання 271. Спишіть оці приклади на місцевий відмінок із Шевченкового „Кобзаря":

В червонім жупані. У темнім лузі. В чужім селі. У нашому селі. В тому господньому селі. На чужім полі. На чужому полі. На легкому крилі своєму. На похиленому хресті.

Завдання 272. У закінченнях прикметників на *-ий* завжди пишемо *и*. Букву *і* пишемо тільки в оцих формах прикметників: 1. У місцевім відмінку однини всіх родів (з давнього -омь, -ой): на озері розкішнім, у чистій воді. 2. В давальнім відмінку однини жіночого роду (з давнього -ой): добрій матері. 3. В назовнім відмінку множини всіх родів: Невеселі, сумні мої щирі пісні; повна форма в цім відмінку має закінчення *-її* (а не архаїчне *-иї*): золотії, старії. 4. У прикметниках на *-ній* у всіх формах пишемо *і* (а не *и*): давній, давнім, давні, давніх, давніми.

Полінійте ось так і напишіть по 15 прикладів.

Коли пишемо і у прикметників на -ий.

Однина́.		Множина́.
Давальн. ж. р.	Місц. всіх род.	Наз. всіх родів
-ій	-ім, -ій	-і
Чистій	У чистім, чистій	Чисті

Завдання 273. Поясніть, чому в оцих прикладах пишемо *і* в прикметниках:

Купався в чистій, холодній воді. На озері розкішнім хвиля срібная жила. Я жив у червонім будинку з червоним дахом. Невеселі, сумні мої щирі пісні.

Завдання 274. Знахідний відмінок прикметників ж. р. в однині в повній формі закінчується на *-ую, -юю* (а не *-ою, -єю*), а орудний на *-ою*: тяжкою працею здобув собі добрую славу. Напишіть три реченні, щоб у них були прикметники на *-ую, -юю* та на *-ою, -ею*.

275. Орудний відмінок прикметників ж. р. закінчується на *-ою* і по шелесних звуках: гожою, пекучою, хорошою, пропащою (а в іменниках ж. р. на *-ею*: хорошою рожею). Напишіть до зошиту орудний відмінок від оцих пар: хороша задача, собача вдача, пропаща ноша.

Завдання 276. Добре запам'ятайте оці головніші правила наголосу в прикметниках (крім вищеподаних):

1. Більшість прикметників мають сталий наголос, найчастіш на передостанньому складі, який при відмінюванні прикметника ніколи не змінює свого місця: голо́дний — голо́дному — голо́дних і т. ін.

2. Прикметники на *-евий*, що походять від іменників м'якої відміни, завжди мають наголос на передостанньому складі: аркуше́вий, вишне́вий, груше́вий, життє́вий, купеле́вий і т. ін. Такі ж прикметники на *-овий* завжди мають наголос на кінцевому складі: вольови́й, гайови́й, дощови́й, бойови́й, лойови́й, крайови́й і т. ін.

3. Усі двоскладові прикметники на *-кий* завжди мають наголос на кінці слова: гірки́й, гидки́й, важки́й, м'яки́й і т. ін. Більшескладові прикметники на *-кий* мають наголос завжди на передостаннім складі: висо́кий, глибо́кий, соло́дкий і т. ін.

4. Усі прикметники на *-кий*, що повстають від дієслівних пнів, завжди мають наголос на кінці: хитки́й, чутки́й, боязьки́й, говірки́й, сторожки́й і т. ін.

5. Відносні прикметники на *-ячий* задержують наголос того йменника, від якого повстали: ба́ба — ба́б'ячий, дитя́ — дитя́чий, жа́б'ячий і т. ін.

6. Прикметники на *-ний*, що походять від іменників і визначають рясноту чи багатство, завжди мають наголос на кінці: хлібни́й край, людни́й театр, хмарни́й день, рибни́й став.

7. Прикметники на *-ний*, що походять від дієслів і мають відтінок пасивности (переємности), мають наголос на кінцевому складі: забутни́й, засівни́й, похватни́й, прохідни́й і т. ін.

8. Присвійні прикметники на *-ів, -ін* задержують наголос родового відмінку однини того йменника, що від нього повстали, бо мають із ним одне значення: коваля́ — ковалів, ба́би — ба́бин, сестри́ — сестри́н і т. ін.

9. Зменшені форми на *-енький* завжди мають наголос на передостанньому складі: мале́нький, тоне́нький, леге́нький, м'яке́нький і т. ін.

10. Пестливі форми на *-єсенький, -ісінький* завжди мають наголос на третьому складі від кінця: мале́сенький, тонісінький і т. ін.

11. Запам'ятайте наголос оцих прикметників: ворони́й, головни́й, дрібни́й, ко́сий, зе́мний, мали́й, мо́рський, про́стий, ради́й, скучни́й, слаби́й, стари́й, страшни́й, тверди́й, тісни́й, товсти́й, я́сний.

Придумайте по кілька прикладів на кожне з цих правил.

Завдання 277. Напишіть оповідання: *Наше село.*

34. Прикметники на *-ній.*

Українська літературна мова, за живою східньоукраїнською мовою, знає багато прикметників на *-ній*. Подаємо тут їх список; коли пишете, частіш звертайтеся до цього списку.

В нашій літературній мові ось ці при-

кметники закінчуються на *-ній*: безматерній, безматній, безодній, безпосередній, безпутній, безсторонній, безхатній, ближній, братерній, братній, будній, великодній, верхній, весінній, вечірній, вишній, відсутній, внутрішній, вранішній, всенародній, всесвітній, всьогосвітній, вчорашній, горішній, городній, давній, давнішній, дальній, довголітній, долішній, дольній, домашній, дооколишній, дорожній, досвітній, достатній, дотеперішній, древній, дружній, житній, забутній, завсі́дній, завтрашній, задній, задорожній, за́хідній, заміжня, зверхній, злигодній, зовнішній, зятній, їхній, колишній, крайній, кромішній, кутній, літній, літошній, майбутній, малолітній, матерній, міжнародній, могутній, мужній, надвірній, народній, недавній, неділешній, недолітній, незабутній, незаміжня, нелітній, несправжній, несьогосвітній, нещодавній, нижній, нинішній, новітній, обідній, однолітній, односторонній, освітній, осінній, останній, остатній, передній, передобідній, пізній, повздовжній, повнолітній, подовжній, подорожній, подружній, поздовзжній, пообідній, попередній, порожній, посередній, послідній, посторонній, придорожній, прийдешній, присутній, просвітній, путній, ранішній, ранній, само́тній-самі́тній, середній, сінешній, синій, спідній, справде́шній, справжній, стародавній, старожитній, старосвітній, ста́тній, столітній, сторонній, субітній-субо́тній, судній, сусідній, сутній, схі́дній, сьогоднішній, сьогорічній, тамошній, теперішній, тодішній, торішній, трикутній, тутешній, хатній, художній, цілосвітній і деякі ін.

Наголос цих слів ніколи не падає на кінець слова.

А ось ці прикметники закінчуються на *-ний* (а не на *-ній*): байдужний, безбожний, бездітний, безладний, безпорадний, безробітний, благородний, блакитний, болотний, буденний, величний, відповідний, віковічний, вічний, господарний, дивний, дивовижний, довічний, доладний, достотний, заможний, заробітний, згідний, здатний, історичний, істотний, книжний, кожний, кревний, лагідний, майстерний, молочний, нагірний, надприродний, належний, недоладний, недосяжний, отрутний, північний, побожний, поперечний, прибережний, природний, продажний, рідний, різний, різнорідний, річний, саморідний, своєрідний, спроможний, старозавітний, статний, сьогобічний, тогобічний, тотожний, фонетичний і багато ін.; наро́дній, просвітній, освітній, сьогорічній, ста́тній, су́дній і рідше: наро́дний, просвітний, освітний, сьогорічний, статни́й, су́дний.

Треба ще сказати, що рідкі прикметники з наголосом на кінці мають *-ний*: самітни́й, забутни́й, чудни́й, обхідни́й, перехідни́й, статни́й і т. ін. Всі віддієслівні прикметники, що не втратили дієслівного відтінку, закінчуються тільки на *-ний*: належний, недосяжний, ударний і т. ін.

Що таке говірка мови? Як вимовляють прикметники на *-ній* у східніх і західніх наших говорах? Як ці слова ви вимовляєте? Чи в літературній мові можна писати по-говірковому, чи треба устійнювати форми? Шевченко, Марко Вовчок, Старицький, Грінченко й інші писали так, як у цьому спискові.

Українська літературна мова має багато прикметників на *-ній*; ці прикметники в живій східньоукраїнській мові закінчуються так само на *-ній*, але в мові західньоукраїнській вони звичайно мають *-ний*. Щоб не писати й не вимовляти *-ний* замість *-ній*, треба добре знати вищеподаний список їх.

Завдання 278. Із вищеподаного списка слів на *-ній* випишіть усі ті, що ви вимовляєте з *-ний*. Добре завчіть ці слова.

Завдання 279. Напишіть повну зміну слова *синій*, — за числами, родами й відмінками.

Завдання 280. Запам'ятайте, що прикметники на *-ній* ніколи не мають наголосу на кінці слова. Перевірте це на прикладах, поданих на початку цього розділу.

Завдання 281. Як у вас вимовляють прикметники, що в літературній мові закінчуються на *-ній*? Чи то добре було б, щоб у тих самих словах одні писали *-ній*, а другі *-ний*?

35. Ступені якости прикметників.

Що ситчіше над усе? — Земля мати. Що прудчіше над усе? — Думка. Що миліше над усе? — Сон. Славний козак Максим Залізняк, — славніше Запоріжжя. Зісталися найдрібніші діти. Чи на світі є країна ще миліша *за* наш край? Стоїть понура, темніш сліпця, німіш *від* мура. Гірший *від* тата́рина. Він дорож-

чий мені *над* життя. Здавався старішим, *ніж* був справді.

Скóрий, скорíший, найскорíший, якнайскорíший, щонайскорíший, заскóрий.

Яка буває міра якости в прикметниках? Які бувають ступені якости? Як вони творяться? Від яких тільки прикметників можна творити ступені якости? Чи присвійні та відносні прикметники можуть мати ступені якости? Як пишемо в прикметниках *най-*, *щонай-*, *якнай-*, *за-*? Яких слівець уживаємо при порівнянні? Чи в літературній мові часті форми *задобрий*?

Якісні прикметники можуть мати різну міру якости. Відрізняємо три **ступені якости** чи порівняння: звичайний, вищий і найвищий. **Звичайний** чи перший ступінь якости — це основна форма якісного прикметника: добрий, синій.

Вищий, чи другий ступінь якости твориться додаванням до прикметникового кореня закінчення *-ший* або *-іший*: слабший, старший, скоріший, інший, менший, тонший, молодший, дрібніший, жорстокіший, гіркіший. Закінчень *-іщий* та *-ійший* літературна мова не вживає. Для збільшення сили цього ступеня часом уживаємо слів *далеко* й *багато*: далеко слабший, багато тонший.

Найвищий чи третій ступінь якости твориться додаванням до вищого (а не до звичайного) ступеня приставки *най-*, або *якнай-*, *щонай-*: найгустіший, найвищий, найгіркіший, якнайкращий, щонайвищий.

Ступені якости мають тільки прикметники якісні, а прикметники відносні й присвійні ступенів цих не мають.

При порівнянні двох предметів по вищім чи найвищім ступені прикметника вживаємо слів: від, над, ніж, як, за; рідше вживаємо родового відмінка: Кращий *від* - *над* - *за* тебе, Кращий *ніж* - *як* ти, Кращий тебе. Не кажіть: Кращий, *чим* ти.

Наголос у вищому й найвищому ступені завжди той самий, — на передостанньому складі: скорíший, найскорíший і т. ін. Приставка *най-* у найвищому ступені в літературній вимові ніколи на себе наголосу не приймає.

Завдання 282. Полініюйте ось так і напишіть зміну ступенів якости оцих прикметників: гіркий, глухий, тугий, старий, м'який, синій, довгий, високий, міцний, зелений.

Ступені якости.

Звичайний.	Вищий	Найвищий.
-ий, -ій.	-ший, -іший.	Най-...-ший, -іший.
Скорий	Скоріший	Найскоріший

Завдання 283. Чи можна утворити ступені якости від слів: дівочий, народній, срібний? Коли ні, то чому?

Завдання 284. У вищому ступені прикметників з коренем на *з*, *с* сполучення *зш* (кінцевий кореня й початковий від *-ший*) змінюється на *жч*, а *сш* на *щ*, напр.: вузький — вужчий, низький — нижчий, високий — вищий, красний — кращий, близький — ближчий і т. ін. Усі інші приголосні перед *-ший* не змінюються: легший, молодший, м'якший, солодший, коротший, швидший, менший і т. ін. Форм: інчий, менчий, солодчий, швидчий, тончий, молодчий і т. п. літературна мова не вживає, як місцевих. Запишіть усі тут згадані прикметники до зшитка.

Завдання 285. Форми, що повстають від вищого ступня зберігають і його правопис, напр. прислівники: вужче, краще, скоріше, дорожче, дієслова: нижчати, вищати, коротшати і т. ін. Придумайте ще кілька таких форм.

Завдання 286. Частки *як-* та *що-* приєднуються до найвищого ступеня якости для збільшення його сили й пишуться разом із ним: якнайкращий, щонайвищий. Так само вкупі з прикметником пишеться *за-*, що визначає збільшення якости прикметника: задобрий, задалекий, але цієї форми з *за-* вживаємо дуже рідко. Напишіть по 6 прикладів з *якнай-*, *щонай-* і *за-*.

Завдання 287. Треба відрізняти приставку *пре-* від *при-*: приставка пре-, приставлена до прикметника, творить вищий ступінь якости: прехороший, предобрий, прегарний; часом у іменниках: пречудо. А при- — це звичайна приставка: приходити, присуд, принаймні. У прикметників на *-уватий* може бути *при-*: пристаркуватий, придуркуватий, пришелепуватий. Скажіть іще кілька таких прикладів.

Завдання 288. При порівнянні перед слівцями *ніж* або *як* треба ставити кóму: Кращий, ніж ти. Ліпший, як ти. Напишіть шість таких прикладів.

Завдання 289. Звичайне збільшення прикметникової якости, без порівняння з іншим, творимо словами, що додаються до звичайного ступеня прикметника: досить, доволі, за, занадто, дуже, зовсім, страх (народне: з біса, з чорта): досить товстий, доволі ясний, занадто дикий, задовгий, дуже виразний і т. ін. Форми на *-енький* частіші, як форми з *досить*, *доволі*: товстенький, ясненький. Форми з *за-* дуже рідкі й мало вживані в літературній мові, — їх заступають формами з *занадто*: занадто дикий, занадто дов-

гий (дуже рідко: задикий, задовгий). Скажіть 10 прикладів на збільшення прикметникової якости.

Завдання 290. Не всі якісні прикметники можуть однаково легко мати ступені порівняння, — довгі й маловживані звичайно творять їх описово, через додавання слів *більше, зовсім, найбільше*: більше вдатний, найбільш мальовничий і т. ін. Але тепер наші письменники сміло творять ступені порівняння й від маловживаних прикметників. Перепишіть до зшитка оці форми з нашої літератури:

Жаркіший, найвигідніший, винуватіший, ворожіший, дикіший, масовіший, означеніший, найобтяженіший, найрізноманітніший, найтваринніша.

Завдання 291. Напишіть оповідання: *Звідки походить назва нашого села (чи міста).*

Рідномовні замітки.

Українське походження слова „боркут“. Вже багато раз на сторінках „Рідної Мови“ доводилось, що в нас частенько приймають слова за буцім то чужі, але коли простудіюємо їх ближче, то виявляється, що це слова чисто українські. На цьому місці хочу якраз про такий випадок поділитися з читачами „Рідної Мови“. Довелося мені побувати в Чорногірщині. З обов'язку туристичного найрадніш задержувався в тих сторонах Закарпаття, де випливають джерела мінеральних вод, що називаються „боркутом“. На моє запитання, від чого походить ця назва, мені відповіли, що це просто з мадярського „bor“ — вино, kut — криниця. Отже це є „криниця з вином“. Цією відповіддю я не дуже задоволився. Бож і мадярської мови тоді не знав. Заходив я до філологів. Всі майже однаково пояснили. Один навіть покликався на пояснення в Науковому Збірникові Ужгородської „Просвіти“. Все ж таки я й цьому не повірив. Досліджував далі. Шукаючи, я не натрапив ніде в мадярських словниках ані однієї подібної до „боркуту“ назви на мінеральні води. В самій Мадярщині (теперішній) це слово зовсім невідоме.

На мою думку, слово „боркут“ українського походження, — від бу(о)ркот(н)іти та бу(о)лькот(н)іти. Дійсно, коли хвилину постояти над криницею боркуту, можна завважити, як він шипить, подібно до содової води, — „буркотить“. В Рахівщині зустрічається слово „буркугіти“ на означення дії, що відбувається при нагрітті води. Отже правильно мало б писатися „буркут“, від „буркутіти“. Михайло Бажанський.

Соломаха й лемішка. У 6 та 9 ч.ч. „Рідної Мови“ з 1934 р. подано замітки про слова „соломаха“ та „лемішка“. Хочу пояснити значення цих двох слів ув іншій частині нашого краю. У південному куті галицького Поділля саламахою (а не соломахою) звуть їжу зовсім не таку, як це подано в згаданих вище числах „РМ.“ Тут — у Борщівському повіті — саламаху приладжують ось як: Оббірають часник, вкладають його в дерев'яну мисочку, додають соли й товчуть дерев'яним макогоном. Коли вже часник розтовчений на „папку“, додають до нього олії та доливають „росолу“ з кислих огірків, або з кислої капусти, або таки прямо чистої води, як нема „росолу“. Розмішають й саламаха готова. Беруть тоді ложкою мамалиги (інколи „катуляють“ її в кульки), мочають у саламаху та їдять. Рідше їдять саламаху з лемішкою, хлібом або з картоплею. Саламаха — їжа здорова, хоч смак її дуже гострий. Їдять її найбільш у піст, бо це їжа пісна. Для бідних людей це одинока приправа до мамалиги, що заступає їм молоко, якого не мають. Роблять теж саламаху й без олії. Лемішка — це темна мамалига. Мамалигу варять тут із кукурудзяної муки, а лемішку — з житньої, пшеничної разової, або з гречаної. Варять так само, як і мамалигу, а їдять з молоком, салом, олією або з саламахою. Пояснення для назви цих двох слів я не міг у селі знайти. — Залісся над Збручем. Учитель Ів. Зельський.

Чікаго — Шікаго. Пишеться Chicago; звичайно *ch* в англійській мові читається як *ч*. Але це слово, мабуть, походження чужого (може індійського), чому американська вимова Шікаго. Саме місто молоде, має яких сто літ, тому традиції в нас на вимову нема. Д-р В. Безушко.

Коло — кіл. В літературній мові родовий множини від іменника „коло“ має форму „кіл“, напр.: Потреби широких кіл громадянства. Академічний Правописний Словник (Г. Голоскевича) 1930 р., видання 7, на ст. 176 подає: „ко́ло, ко́ла, множина: ко́ла, кіл“. Форма „кіл“ зовсім нормальна, бо *о* в закритому складі „кол“ переходить на *і* за законом нашої мови, див. „Рідне Писання“ § 17-18 і 112; пор.: слово — слів, село — сіл, озеро — озір, решето — решіт, колесо — коліс, плече — пліч, поле — піль, слово — слів і т. ін. Те саме і в мові польській: koło — z kół. Звичайно, в житті нема таких простаків, щоб ізплутали значення слів коло — кіл і кіл — кола, бо своє значення слово набирає тільки в реченні, а не окремо. Тільки тим, що кохаються в мовному „колтунстві“, це ще неясне. І. О.

Слова з Самбірщини. Перебуваючи на вакаціях в Сільці (Сілець) Самбірского повіту 1935 р., зібрав я оці слова, що їх пересилаю Хвальній Редакції: скононадити — намовити; знічтожити — знищити; обхамрати — обчистити; гожа — гарна; трамнує — біжить; прандичити — щось про когось говорити, говорити взагалі; угараджувати — говорити, нараджуватися; сиготить — жалкує, піклується; прокемив — пробудився; примлезів — доплентав, важко дійшов; нихолить — тужить, нудиться; увврилось — сприкрилось; юж — вже; набридистий — (нервозний) скорозлісний; корбемот або конотит — скоро біжить (про худобу); кринутися — рушитися; гнеть — скоро, хутко; щось не до шмиґи — не до вподоби; іміціє — худоба; переторгнути — перекусити; сейм — розмова, нарада; сеймувати — розмовляти; димка — спідниця; мусить — здається; солтан — солтис; сидить — мешкає. Мирослав Колодрубець.

P. S. Цікаві тут слова сейм та сеймувати

— це старі форми, що повстали без польського впливу; пор. „РМ“ 1936 р. ст. 17-18.

Ucrainika. „Prager Presse“ ще в ч. за 3. І. 1936 р. згадала про нові праці проф. Ів. Огієнко: 1) Складня української мови, та 2) Сучасна українська літературна мова.

Кукіль у житі.

Терапія літературної мови.

Ясність мови наказує, щоб підмет і предмет (об'єкт) не мали однакової форми, щоб не виходила плутанина. „Батьківщина“ (ч. 4 за 1936 р.) пише: „Східньо-американські стейти знову навістили жахливі морози“. Це темний словолад: хто власне кого „навістив“? Граматика не допускає такої плутанини, і в подібних випадках вимагає ставити на першому місці підмета, а предмета по ньому: „Жахливі морози знову навістили східньоамериканські стейти“. — У одного письменника читаю: „Стіл зіпсув ніж“, зовсім баламутно. Мова вимагає ясности, навіть граматичної, а тому треба писати й говорити: „Ніж зіпсув стола“ (навіть не: „Ніж зіпсув стіл“, бо й це було б неясне). Отож, звичайний словолад нашої мови такий: підмет присудок — йменникове пояснення (об'єкт): Ніж зіпсув стола

Неясність мови. Вказуємо ще на одну неясність мови. Розпочинати пояснювальне (побічне) речення в підрядно-зложенім реченні дієприслівником можна тільки тоді, коли воно має той самий підмет, що й у речені основнім (головнім). Коли в цих реченнях підмети різні, то пояснювальне речення треба починати сполучником, а не дієприслівником, бо йнакше повстає граматична неясність мови. Так, у „Будівничий держави“ Ів. Филипчака 1935 р. на ст. 92-93 читаємо: „*Показавши* княжий знак, *сторожа* пропустила їх (бояр) у місто“. Граматично виходить, ніби знака показала сторожа, а це логічно нісенітниця. Обидва члени цього підрядно-зложеного речення мають різні підмети (вони, бояри для пояснювального, сторожа — для основного), а тому його треба розпочинати тільки сполучником: „Коли вони показали княжого знака, сторожа пустила їх у місто“.

Бірзула, а не Бірзуля; до Бірзули, а не: до Бірзулі. о. О. Гайдукевич: „Було колись“ 79. 89 пише: До Бірзулі; треба тільки: Бірзула, до Бірзули.

„Боговійний“ вживає о. д-р Й. Сліпий у своїй книжці: „Паломництво до Святої Землі“, 1935 р. Напр.: „Вступаємо до середини з боговійним страхом“ 43, „Боговійний настрій“ 53. Це нове невідповідне слово, бо церк. слов. благоговѣйный це εὐλαβής, pius, цебто — побожний. В благоговѣйный нема нічого від „віяти“...

Прип'ять річка, не Припеть. „Почав переправу через Припеть“ (А Чайковський: Кричевський 178), це за російським, треба: При́п'ять.

Суздаль чоловічого роду: з Суздалю, російський Суздаль і т. ін. Ів. Филипчак написав („Дмитро Детько“ ст. 41): Суздаль омотана татарами, треба: Суздаль омотаний татарами.

Тверський, а не тверзький. Твєрь, з Твєрі, Твє́рью — російське місто; прикметник від нього — тверський. Ів. Филипчак („Дмитро Детько“ 66) недокладно пише: тверзький князь.

Ура, ніколи уря. о. О. Гайдукевич: „Було колись“ 1935 р. ст. 21 пише: Большевики кричали змосковська „уря“, а галичани завстрійська „гура“. Це не так, по-російському солдати кричать тільки „ура“, ніколи „уря“.

Херсонський, а не херзонський. о. О. Гайдукевич (Було колись) пише: на Херзонських степах 65, на Херзонщині 66; треба: херсонський, Херсонщина.

І. О-ко.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Апостроф (М. Олійник, Монтенне в Бельгії). Про апострофа багато писалося в „Рідній Мові“, — перечитайте все, тоді переконаєтесь, що: 1) апострофа вживається в нашій письменності від давнини; 2) тільки несумлінні „пильні лінюхи“, як Ви пишете, можуть звати його витвором російським; 3) апострофа добре знають і галичани, бо ще донедавна ставили його по приставках, напр.: об'їхати; 4) від 1905 р. апострофа послідовно вживають усі в Великій Україні (виключаючи видань проф. М. Грушевського, що української мови вчився тільки в Галичині); 5) Міністер Освіти Української Республики 17 січня 1919-го року затвердив апострофа в правопису, 6) те саме зробила кілька раз наша Академія Наук іще тоді, коли вона була зовсім вільна; 7) апостроф конче нам потрібний, бо підкреслює й показує дуже важливу рису нашої вимови губних звуків *б, в, м, п* та звука *р*; 8) для галичан апостроф — єдиний спасенний засіб навчатися літературної вимови *р* з йотованими голосними, а особливо складу *ря*, напр.: буря (buria, а галичани звичайно вимовляють бур'я, цебто burja) і бур'ян (burjan); 9) де писати апострофа, на це тому, хто знає літературну вимову, не треба ніяких правил, — він пише його зо слуху замість *й* по *б, п, в, м, р* перед *я, ю, е, ї*; 10) з апострофом має клопіт тільки той, що мови вчився мало (а хто її в нас учився?), а літературної вимови не знає. „Свою“ думку про апострофа в нас звичайно висловлюють, не ознайомившися з тим, що писано про нього, а тому ці думки перестарілі й невдалі. Див. іще „РМ“ 1933 р.ст. 303-308.

Неправда. В оповіданні Івана Черняви: „Люди з чорним піднебінням“, 1935 р. ст. 17 читаємо: „Вже не вживаю апострофа. Апостроф робить на мене враження непотрібного каблука над московською тройкою“. Це повна неправда: апостроф

не має нічого спільного з московськими впливами, бо ж росіяни апострофа не вживали. Напр. Б. Грінченко в своїх писаннях ціле життя писав апострофа, як і всі інші, звичайно, без жодного російського впливу. В галицькім правопису донедавна всі ставили апострофа, та й тепер іще ставлять по приставках, напр.: об'явити, з'явитися й т. ін., що започаткував у Галичині чи не Желехівський. Чи ж це теж „за московським впливом"? Див. іще статтю Б. Грінченка, „РМ" І ч. 9.

В чужих словах пишемо -ія- (М. Колодрубець). Академія Наук свого часу постановила писати в чужих словах не етимологічне *іа*, але зукраїнізоване фонетичне *ія*, напр.: матеріял, спеціяльний, імперіялізм, християн і т. ін.; так пише й „Рідна Мова". Але остання зміна правопису в Совітській Україні наказала писати етимологічне *іа*: матеріал, спеціальний і т. ін. Це нововведення безумовно йде проти живої нашої вимови, запроваджуючи тут непотрібну етимологію.

Криза, а не кріза. Галицька преса завжди пише „кріза", але такий правопис нічим не узасаднений, бо в чужих словах по *р* звичайно пишемо *и*, а не *і*. Академічний правопис наказує писати тільки „кр*и*за".

Дивіденд, а не: дивіденда. В українській літературній мові прийнято писати тільки д и в і д е н д, цебто чоловічого роду, а не д и в і д е н д а жіночого роду. Недобре пише „Діло" ч. 215: „Виплатили 50 мл. дивіденди", треба: „50 мл. дивіденду".

Нафта — керосин — гас — ґаз (М. Шаховський у с. Лисин). Котрого з поданих слів уживати, літературна мова не окреслює: добрі всі слова, — різні місцевості мають свої назви, а літературна форма їх така: нафта, керосин, гас, ґаз. На Наддніпрянщині панують головно гас і ґаз, часом — керосин (вульгарне: карасина); на Волині й у Галичині — нафта.

Словник (М. Олійник). Звичайно вживаємо слова „словник" чи „слівник", а „словаря" оминаємо. Див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 318.

Вищий, перевищувати (М. Олійник у Монтенне, Бельгія). Тепер уже й Галичина не пише „висший", „перевисшати", — це вже етимологічні дивогляди. Пишемо й вимовляємо тільки: вищий, перевищувати. Див. „Рідне Писання" § 156.

„Ні в чім", а не „в нічім" (М. Олійник у Монтенне, Бельгія). В літературній мові при відміні слів „ніхто" й „ніщо" прийменника ставимо тільки по *ні*, напр.: ні в чім, ні на що, ні до кого і т. ін. (в Галичині панує місцеве: в нічім, на ніщо, до нікого й т. ін.). Див. „Рідне Писання" § 244.

Наголос (Сестричка в Новім Йорку). В літературній вимові панує: сміливий, несміливий, а смілúвий рідке. Так само вимовляємо: жилú, ожилú, бýде, а не: жúли, будé.

Опалий, а не опавший (В. Ігнатович у Варковичах коло Дубна). Не вживайте форм на *-вший*, — вони зовсім чужі нашій мові. Їх часто й добре заступають форми на *-лий:* померлий, опалий, воскреслий і т. ін., а не: померший, опавший, воскресший. Див. про це „Рідну Мову" 1935 р. ст. 167, ч. 4.

Комиияр (д-р В. Бабій у Львові) — так пишемо в літературній мові, а не коминар. Маємо багато слів на *-яр* (це слова на -няр, -ляр, -тяр), що визначають заняття, напр.: вапняр (хоч: вапно), шкляр (хоч шкло), весляр, газетяр, дротяр (хоч: дріт), масляр, сідляр, столяр, смоляр і т. ін., хоч їхні йменники мають тверде *н, л, т*. Див. „Рідне Писання" 1933 р. § 68 ст. 32.

Вітатиме, а не: ме вітати (В. Лах у Port Arthur). Вираз: „ме вітати" недопущéнний у літературній мові, треба тільки: вітатиме. Див. §§ 223-4 „Рідного Писання". Чи маєте видання „Бібліотеки Рідної Мови"?

Лáнка (о. д-р В. Левицький). Архаїчне слово „звено" тепер у нас зовсім виводиться, — увійшло вже до літературної мови народне „лáнка". Слово „ланка" — чи то в прямому розумінні, чи в перенесеному (абстрактному) — подає Словник Б. Грінченка, а також усі академічні словники. „Працюю на культурній ланці. Моя праця — тільки лáнка в цілій праці".

На полювання, але — по гриби (М. Колодрубець у Дрогобичі). Прийменник *на* має ту цікаву особливість, що ми вживаємо його при поняттях уявних (абстрактних). Так, коли ціль тільки уявна, то по дієсловах руху кажемо: йду на полювання, йду на науку, на працю, на шпацір і т. ін. Коли ж ціль реальна, і ми дійсно маємо щось принести, тоді кажемо: йду по воду, йду по цукор, йду по дитину. Те саме на питання *де*: при уявних поняттях кажемо *на*: на відділі, на викладі, на концерті, на Службі Божій і т. ін.; а при реальних речах: в Церкві, в хаті, в Університеті (не кажіть: ходжу *на* університет), в театрі і т. ін.; так само при реальних державах: *в* Англії, *в* Німеччині, *в* Італії і т. ін.

Пружний (С. Кравченко в Бразилії). Російському „упругий" в нашій мові відповідає слово „пружнúй": пружнá сталь, пружні м'язи, прýжність металів. Словник технічної термінології інж. І. Шелудько та інж. Т. Садовського, видання Академії Наук, 1928 р. російське „упругий, упругость" передають слобами „пружнúй, прýжність".

Літературні наголоси (Вол. Лах у Port Arthur). В літературній мові прийнято такі наголоси: мéртвий, мéртва, порúв, порúви, бýде, розпочнé, розпочнемó, новúй.

Поетична мова (Вол. Лах у Port Arthur). Найперше вимагання від кожного поета — щоб мова його була поетична. Без поетичної мови нема правдивого поета. У нас багато осіб пишуть вірші, але їхнє писання — не поезія. Що таке поетична мова, див. мою статтю в „Рідній Мові" 1935 р. ч. 6: „Мова Богдана Антонича". Крім цього, кожний поет мусить досконало знати нашу соборну літературну мову й тільки нею писати. Дуже треба вважати на наголоси, — щоб конче були соборно-літературні.

Подвійні форми в українській мові (Адвокат д-р Гр. Олійник). В нашій мові маємо цілу низку подвійних форм, допущених до вжитку в літературній мові, — до них належить і місцевий відмінок прикметників, що має в нас вільно два закінчення: 1) своє власне на *-ім*: в синім, в жовтім, і 2) перейняте від давального нове *-ому*: в синьому, в жовтому. Перша форма — нормаль-

на, але й друга нова (на *-ому*) так у нас шириться, що годі її викидати. Подвійність деяких форм дуже корисна для нашої віршованої мови, даючи поетові змогу вільніше писати. Напр.: „Поезії" М. Старицького: В якомусь світлі чарівнім 135, Шукав прохолоди на срібнім, хвилястому морі 21. У „Мойсеї" Франка: Най Єгова собі там гримить на скалистім Синаю, — нам Ваал дасть багатства і власть у великому краю 24. Див. мою працю: „Чистота й правильність української мови" 1925 р. ст. 89-91.

Дописи Прихильників „Рідної Мови".

Працюйте, не зраджуйтесь! Ваші видання — це висококультурні надбання для нашого народу. Це можна зрозуміти тоді, коли доведеться закордоном познайомитися з подібними виданнями високої німецької нації. Ви перші заповнили цю прогалину в нас, і за це нехай буде Вам подяка та глибоке признання. Не зраджуйтеся протиагітацією деяких загумінківців, що цілий світ бачать під своїм плотом, бо вони стоять тепер самітно. Щиро бажаю, щоб Ваша повна посвяти праця увінчалася добрим успіхом, бо ідея „одному народові — одна літературна мова" це головна ланка об'єднання української нації в одну соборну сім'ю. Ми тепер народ, що творить свою провідну верству з низів, і тому частогусто примхи сільської загороди переносяться на верхи. 5. II. 1936. Плавуча Велика. о. д-р Вол. Левицький

Нехай „Рідна Мова" працює й науково. Не годжуся з думкою п. Дучимінської (див. „РМ" ч. 38, ст. 95), щоб „Рідну Мову" робити ще популярнішою. Думаю, що нам раз уже треба було б звикнути й до поважніших і глибоких змістом речей. Не може „Рідна Мова" оглядатися все на тих, що нічого не знають. І так, бачу, „РМ" часто повторює в відповідях те, про що вже відповідала. Не забуваймо, що „РМ" треба читати конче від першого числа. 3. III. 1936. Nev Jork, Л. Годівський.

Впливи „Рідної Мови". Ваша „Рідна Мова" розбудила й щораз більше розбуджує зацікавлення широких мас українських не тільки до своєї мови, але й історії, чого до того часу в нас було мало. Бож воно завжди так, що за занедбанням мовних студій іде рука-в-руку легковаження своєї історії, тому нема нічого дивного в тім, що ми „народ без історичних традицій". Тепер зацікавлення українознавством росте. Почин тут дала (це підкреслюю!) одним одна Ваша „Рідна Мова". Через це й „Наша Культура" так гарно представляється. Читаючи її, хочеться жити. Але не можу не сказати, що „Наша Культура" потроху бере перевагу над „Рідною Мовою". Нехай обидві ростуть, але однаково. Сочава, 14. III. 1936. Інспектор народніх шкіл Вол. Корниляк.

Якою хотів би бачити „Рідну Мову". Добре було б, коли б у „Рідній Мові" друкувалися при кінці кожного числа байки чи казки, конче з наголосами. Як знаю, „Рідна Мова" доходить до українських гнізд, по цілому світі розкиданих. У тих гніздах самі батьки мусять учити своїх дітей рідної мови. От власне для тієї далеко запротореної української дітвори дуже придались би байки та казки чи то нові, чи передруковані з творів наших старших письменників. Тайно, 26. II. 1936. В. Підгорецький.

P. S. Це вже робимо. Редакція.

Що нам дуже потрібне. Українській Нації надзвичайно потрібний Словник української синоніміки. Переконаний, що тільки Ви, Високоповажаний Пане Професоре, зможете дати в руки нашим письменникам і журналістам такого Словника. Що такий твір спричинить багатство й красу мови наших авторів, це певне. Тайно, 26. II. 1936. В. Підгорецький.

P. S. Маю закінчений перший том, букви А-Ж, праці: „Словник української літературної мови". Але хто ж це видасть? Коли б кожний наш передплатник справді придбав нам хоч одного нового передплатника, тоді може можна було б приступати до видання цієї справді потрібної праці. І. Огієнко.

Шкільні граматики. Прошу Хвальну Редакцію вмістити в „Рідній Мові" статтю про наші шкільні граматики української мови, з оглядом їх метод, правопису, термінології й т. ін. Ужгород, 13. II. 1936. Учитель Фр. Агій.

P. R. Дещо про це див. у „РМ" 1934 р. ст. 89-92 і 183-188, стаття проф. Є. Грицака: Українська мова в сучасній школі.

Признання. Я дуже вдячний Вам за Ваш труд і роботу, щоб помогти нам у навчанні рідної мови. Ми на чужині знаходимось під впливом різних чужих мов і мусимо більше старатись, щоб мати чисту рідну мову. Ваше Видавництво займає для нас дуже важне місце й без його помочі я не міг би обійтись. Дякую Вам за Ваше добре діло й поміч у навчанні правильної рідної мови. 24. II. 1936. College Heights, Alberta, Г. К. Пільбрик.

Побажання. Бажаємо Вам, Вп. п. Редакторе, щоб Ваші труди на полі однієї літературної мови увінчалися якнайкращим успіхом. Йорктон, Саск, 24. II. 1936. Українські Отці Редемптористи.

Дозвольте сердечно Вам побажати, щоб у новому році сповнилися Ваші найбільші бажання. Дай, Боже, щоб поле Вашої надзвичайної праці охопило своїми плодами всіх членів великої української нації, — щоб дух Вашої цінної „Рідної Мови" заволодів кожною українською душею. Селище на Буковині, 1. I. 1936. Іван Бордейний.

Бажаємо Вам міцного здоров'я й успіхів у тяжкій праці. Слава Україні! 15. II. 1936. Saint Paul, Канада, Катерина й Петро Качмар.

Бажаю Вам успіху в Вашій вельми важливій роботі. Radisson, Sask., 16. II. 1936. Учитель Ілля Шклянка.

Поширюйте „Рідну Мову" серед своїх знайомих!

Складнева бібліографія.

За останні 50 літ вивчення складні надзвичайно сильно пішло вперед. Перед у цьому вивченні веде Европа, правильніше — наука німецька, а наука слов'янська поволі плентається за нею. Маємо вже дуже багато загальних курсів складні по різних мовах, а ще більш найрізніших праць для вивчення окремих складневих питань.

Складневі питання дуже часто мають характер загальний, для всіх мов цікавий і істотний, а тому при порівняльнім вивченні складні доводиться конче студіювати складню й усіх індоевропейських мов. Щоб полегчити цю справу, подаю тут складневу бібліографію, — головно те, що в науковій літературі помітніше. Подаю тут праці тільки загального характеру, — всі інші праці про окремі складневі питання подаю на відповідному місці в самім курсі складні. Надаю бібліографії великої ваги, а тому скрізь пильную подати по можливості все головніше.

Скорочення журналів: „Извѣстія“ — Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Академіи Наук, Спб. „Ж. М. Н. Пр.“ — Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“, Спб. „РФВ“ — Русскій Филологическій Вѣстник, Варшава. Інші скорочення зрозумілі без пояснень. Доповнення до цієї бібліографії подам у дальших випусках моєї „Складні української мови“.

Аппель К.: Изъ наблюденій по синтаксису (давньопольської мови). „РФВ“ 1880. III. кн. 1 і IV кн. 3.

Bally Ch.: Le langage et la vie, Женева, 1913. — La pensée et la langue, „Bulletin de la societé de linguist. de Paris“, 1922.

Барсовъ и Кременецкая: Синтаксическій задачникъ, 1880 р. Рец. Х. П. Ящуржинського в „РФВ“ 1880 р. т. IV кн. 3-4 ст. 33.

Барсовъ А. А. Проф.: Краткія правила россійской грамматики, Спб. 1771 р., було 10 видань. — Обстоятельная россійськая грамматика, 4 частині, рукопис.

Bartoš Franc: Skladba jazyka českého, Брно, 1878 р., 7 вид. 1895 р. — O některých způsobech české attrakce čili assimilace syntaktické, „L. Fil“. 1875 р. т. II 120-126. — Příspěvky k české skladbě, „Č. Mat. Mor.“ 1870. II. 117.

Басистовъ П. Е.: Система синтаксиса, М. 1848 р., 2-ге вид. 1878 р. Рец. в „От. Зап“. т. 59 кн. 6 ст. 37.

Баталинъ Н.: Русскій синтаксисъ на основаніи изслѣдованій г. г. Потебни, Миклошича и Гензе для среднихъ учебныхъ заведеній, М. 1883 р. IV + 104 ст. Рец. Н. Іванова в „РФВ“ 1884. XI. кн. 1 ст. 36-42. Аналіз поглядів Баталина подає й Т. В. Докучаєв у своїй праці: „Синтаксическія новшества“ 1891 р.

Bauche H.: Le langage populaire, 1928, Париж, вид. 2.

Behaghel O.: Deutsche Syntax, Heidelberg, 1928, т. т. I-III.

Beer A.: Kleine Beiträge zur gotischen Syntax, „Věstn. Král. čes. spol. nauk“. 1905 р. т. VII. Рец. O. Hujer у „L. Fil.“ 1905 р. 314-5.

Becker K. F.: Organism der Sprache als Einleitung zur deutschen Grammatik, Франкфурт, 1827, вид. 2-е 1841 р. Російський переклад цієї праці: „Организмъ...“ в „Фил. Зап.“ — Ausführliche deutsche Grammatik als Kommentar der Schulgrammatik.

Бѣлоруссовъ И. М.: Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни. Орел, 1901 (на обгортці 1902), 258 + XIV ст. Рец. Н. Н. Соколова в „Извѣстія“ т. VIII кн. 2 ст. 347-366 — Учебникъ по русской грамматикѣ, ч. II: Синтаксисъ, Ніжен, 1883 р. Рец. Браїловського в „РФВ“ 1884 р. т. XII кн. 4 ст. 7-16, відповідь автора там же 1885 р. т. XIII кн. 2 ст. 34-43.

Bement N. S.: French modal syntax in the XVI century, 1934.

Бернштейнъ С. И.: Основные вопросы синтаксиса въ освѣщеніи А. А. Шахматова, „Извѣстія“ 1922 р. XXV 208-233.

Бикъ Евг.: Нѣкоторыя предложенія для устраненія неточности грамматическихъ опредѣленій, „Педагог. Сборникъ“ 1891 р. III кн. 11 (листопад) ст. 387-401 (погляди Керна на частини речення).

Blümel Rudolf: Einleitung in die Syntax, Heidelberg, 1914, 283 ст., „Indogermanische Bibliothek“ т. VI.

Богородицкій В. А. Проф.: Введеніе въ синтаксическое изученіе языка, „Лекціи по общему языковѣдѣнію“, Казань, 1913 р. ст. 130-143, лекція 12. — Общій курсъ русской грамматики, Казань, 1904, 2 вид. 1907, 4 вид. 1914, розд. XIII-XIV ст. 280-334: Синтаксисъ; рец. Будде в „Извѣстія“ т. X кн. 1 ст. 415-441. — Нѣкоторые вопросы синтаксиса, морфологіи и семасіологіи въ примѣненіи къ русскому языку, „ЖМНПр“ 1915 р. кн. 2.

Бородинъ С.: Синтаксисъ русскаго языка, М. 1909.

Браиловскій С. Н.: Новая попытка общедоступнаго изложенія научнаго синтаксиса русскаго языка, „РФВ“ 1903 р. т. 49. — В защиту научной грамматики русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведеній, „РФВ“ 1914 р. т. 72 кн. 3-4 ст. 17-28 і т. 73 кн. 1 ст. 22-35.

Брешенковъ Д. К.: Курсъ русскаго синтаксиса, М. 1907.

Broz Ivan: Prilozi za sintaksu jezika hrvats-

koga, „Rad Jugo-slav. Akad.“ кн. 76, 1885 р., Загреб.

Brugmann K.: Kurze vergleichende Crammatik der indogermanischen Sprachen, Strassburg, 1902-1904. — Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen, Berlin und Leipzig, 1925.

Будде Є. Ѳ. Проф.: Основы синтаксиса русскаго языка, „РФВ“ 1910 р. т. 64 кн. 3-4 ст. 1-67 (предисловіе, Глава I: Основныя понятія, Гл. II: Измѣненія въ языкѣ, какъ процессы его жизни, виды этихъ измѣненій), 1913 р. т. 70 кн. 4 ст. 221-247 (Гл. III: Типъ простого и сложнаго предложенія въ его исторической судьбѣ). — Основы синтаксиса русскаго языка, Казань, 1912 р., 34 ст. (відбитка з „Сборника статей, посвященныхъ Д. А. Корсакову“); вид. 3-те, К. 1913 р. — Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго языка, „Энцикл. слав. филол.“ Спб. 1908 р. вип. 12. — Рец. на праці Пешковського в „ЖМНПр“ 1915 р. кн. 2. — Синтаксисъ русскаго языка, Москва, 1913 р.

Будиловичъ А.: Начертаніе церковнославянской грамматики примѣнительно къ общей теоріи русскаго и другихъ родственныхъ языковъ, Варшава, 1883 р. На ст. 289-349 ч. III: Ученіе о предложеніяхъ или синтаксисѣ.

Бузук П.: Діялектологічний нарис Полтавщини, „Укр. діялектологічний Збірник“, Київ, 1929 р. кн. II ст. 193: Синтакса. — Первый опыт построения учебника по украинскому синтаксису на научных основах, „Родной язык в школе“, 1925 р., ст. 106-110, М.-Лен.

Буличъ С. К.: Синтаксисъ русскаго языка, Спб. 1911-1912 р., 256 ст. — Цей же проф. умістив в „Энцикл. Словарь“ Брокгауза й Ефрона дуже багато цінних статтей на складневі гасла.

Буслаевъ Ѳ.: Опытъ исторической грамматики русскаго языка, М. 1858 р. Друге перероблене видання 1863 р. з іншою назвою: Историческая грамматика русскаго языка, ч. I-II, 259 + 374 ст. (ч. II: Складня); вид. 4-те 1875 р., 5-те 1881 р. Рецензії: Котляревського в „Отеч. Зап.“ 1859 р. ч.ч. 8-9, Водовозова в „Русское Слово“ 1859 р. ч. 5, К. Аксакова в „Русск. Бесѣда“ 1859 р. кн. V-VI. — О преподаваніи отечественнаго языка, ч. I-II, М. 1844; вид. 2-ге, однотомове, М. 1867 р.

Wagilewicz J.: Grammatyka języka małoruskiego w Galicyi, Львів, 1845 (за Н. Гречом).

Wackernagel I.: Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch, I 1920 р., II 1924 р., Basel.

Weingart M.: Складня у Йос. Добровського, див. „Dobrovského Instytutiones“ ст. 166-184, Братислава, 1925. — Vybrane časti ze skladby č. sl., ч. I, літографоване. — Příspěvky k staroslověnské syntaxi a stylistyci, „Księga referatów“ II міжнародного з'їзду слов. філологів, Варшава, 1934 р. т. I ст. 161-162.

Веселовська З. М.: Мова Г. Хв. Квітки-Основ'яненка. Синтакса українських оповідань Г. Квітки в зв'язку з наступним розвитком літературної мови. „Наукові Записки“ Харк. Н.-Досл. Кат. мовознавства, 1927 р. ст. 93-109.

Winkler H.: Zur indogerm. Syntax, „Progr. des städts. Johannes-Gymn. zu Breslau“, 1892.

Виноградовъ П. А.: Синтаксисъ русскаго языка, Курськ, 1901, вид. 2-ге (за Потебнею).

Vondrák W.: Altkirchenslavische Grammatik, Берлін, 1912, вид. 2, про складню ст. 579-638. Н. Петровскій переклав Вондракову складню на російську мову: „Древнецерковнославянскій синтаксисъ“, Казань, 1915 р. 63 ст. — Vergleichende slavische Grammatik, ч. II: Formenlehre und Syntax, Göttingen, 1908, ст. 260-541: складня. Вид. 2-ге 1928 р. Рец. I. Zubatý в „Roczn. Slav.“ 1909 р. т. II ст. 1-21.

Востоковъ А. Х.: Сокращенная русская грамматика для употребленія въ низшихъ учебныхъ заведеніяхъ, Спб. 1831 р., дальші видання аж по 1869 р. — Русская грамматика по начертанію его же сокращенной грамматики полнѣе изложенная, Спб. 1831 р., на ст. 222-327 складня, багато видань аж по 1867 р. — Грамматика церковно-славянскаго языка, Спб. 1863, на ст. 105-134 складня. — Филологическія наблюденія, Спб. 1865 р.

Вуловиħ Св.: Приложак српској синтакси, Београд, 1888 р.

Haas I.: Neufranzösische Syntax, Halle a. S., 1909. — Grundlagen der französichen Syntax, Halle 1912. — Französische Syntax, 1916, 528 ст.

Havers W.: Handbuch der erklärenden Syntax. Ein versuch zur Erforschung der Bedingungen und Triebkräfte in Syntax und Stylistik, Heidelberg, 1931.

Hattala M.: Skladba jazyka českého, 1855.

Gebauer I.: Mluvnice česká pro školy střední, II: skladba, Прага, 1890. — Historická mluvnice jazyka českého, díl IV: Skladba, Прага, 1929, V + 763 ст.

— Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.